
Нобель

—

Нобель

—

Зміст

Попереднє слово	1
Прадавні часи	3
Походження назви	9
Русь	11
Литва і Річ Посполита	23
Московицька окупація	59
Перша світова війна	79
Друга Польща	89
Друга світова війна	99
Совєти	103
Незалежна Україна	107
Бібліографія	109

Попереднє слово

Даний текст є в основній своїй частині переписанням праці Валентини Тумаш "Загублена у віках історія Заріччя" та її персонального блогу. Деякі розділи доповнені із персональних відшукань автора.

Прадавні часи

За льодовикового періоду, північ сучасної України (все Полісся) займав льодовик:

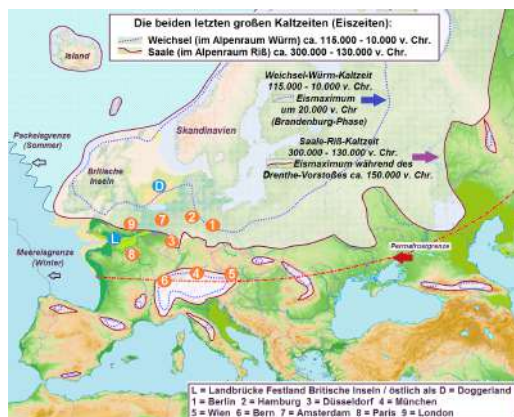

Рис. 1: Розповсюдження Дніпровського (риського) зледеніння на території Європи [2]

Крижаний щит тягнувся від Лондона, через Гамбург, північну Польщу і кудись там на Москву. А вздовж цього крижаного щита, вздовж його краю була смуга шириною 100-200 км яка являла собою місячний ландшафт. Там де не було рослинності, а були величезні гряди намитого і насунотого льодовиком матеріалу. Ці гряди геологами зветься марени. Ці гряди висотою по декілька десятків метрів і довжиною сотні метрів паралельними рядами тяглися уздовж льодовика. Коли він почав танути, ці гряди почали відігравати роль гребель: вони підпружували талі води і утворювались цілі каскади озер. В Україні 13 тис років тому існувало Прип'ятське

озеро, що займало весь басейн Прип'яті. А підпружувалось воно в районі міста Мозир в Білорусі, де були кілька гряд марен. Те озеро існувало кілька тисяч років, поки не надійшли маси води і не прорвало цю гряду. Тоді долиною Дніпра до Чорного моря, вниз покотилася грандіозна повінь, сліди якої ми маємо по всій долині Дніпра. І зокрема, Олешківські піски, поряд з яким розташований Херсон, є наслідком цього потопу. Ця подія сталась приблизно 13 тис років тому і в цей же час в Європі, в Україні, зникає популяція мамонтів. Частина їх потонула в цьому потоку.

В той час льодовик відійшов на північ, аж до південної Швеції. Там стояла стіна льодовика, а ложе Балтійського моря звільнилося. Саме ложе є результат тиску льодовикового щита, товщина якого сягала 3х кілометрів, на земну кору. Земна кора просіла, утворилося корито, що спершу було під льодовиком. А коли льодовик відійшов воно заповнилось крижаною водою з льодовика і утворилось Балтійське прісне льодовикове озеро. Гирло його було перегорожено крижаним язиком, що грав роль греблі. По цьому озері плавали айсберги, північний берег його був суцільним льодовиком. Оце холодне озеро з айсбергами остужало клімат Європи. Тому, хоч льодовик був далеко, але залишалось холодно. По всій Європейській рівнині жили мільйонні популяції північного оленя і люди, що тут жили, полювали на цього звіра[3]. Історично це був період кам'яної доби (пізній палеоліт). Поблизу Нобеля (північно-західна околиця, на хуторі Котира та в урочищах Піддяче, Сад та Битень) були знайдені стоянки цього періоду свідерської культури[1].

Свідерська культура (від стоянки Свідре Вельке під Варшавою) — велика група споріднених пам'яток з однотипним крем'яним інвентарем, які були поширені на території Польщі, Литви, Західної Білорусії, Північно-Західної України в останнє тисячоліття льодовикової доби. Визначальними для культури є наконечники стріл на пластинах з пласкою під-

тескою кінців з черевця.

Культура була поширена в басейнах рік Вісла, Німан, Прип'ять, на Верхньому Дніпрі. В Україні численні свідерські пам'ятки відомі в Поліссі (Нобель, Переволока, Лютка, Люб'язь, Сенчиці, Тутовичі, Березно, Прибір, Кричельск, Смячка). Окремі стоянки відомі в Карпатах (Делятин) та Криму (Сюрень II, Буран-Кая III). Датується IX тис. до н.е.

Свідерці мешкали в холодних лісотундрах, полюючи на сезонно мігруючих, стадних північних оленів. Генетичним пращуром є культура Лінгбі Західної Балтії, людність якої близько 11 тис. р. т. просунулася на схід до Верхнього Дніпра. Населення свідерської культури відіграло провідну роль у первинному заселенні півночі Східної Європи від Східної Балтії до Північного Уралу[4].

Коли риф Білінген (крижана гребля Балтійського озера) розтанула чи була промита, все це озеро, що на 30 метрів піднімалось вище рівня світового океану, вилилось у Атлантику. В Балтію зайшли солоні, теплі води Гольфстриму і клімат у Європі значно потеплішав. Настала сучасна, Голоценова доба з м'яким і вологим кліматом. З цього моменту починається мезоліт. Це різке потепління зумовило міграцію свідерського населення слідом за північним оленем на північ Східної Європи, яку вони заселили протягом VIII тис. до н. е. На цьому підґрунті сформувався постсвідерський мезоліт лісової зони від Східної Балтії до Північного Уралу. Ця людність, вірогідно, була підґрунтям майбутньої фіно-угорської сім'ї народів півночі Східної Європи[3, 4].

У свідерській археологічній культурі фінальної давньокам'яної доби вчені виділяють Нобельську групу зі стоянками на березі однойменного озера а також в Сенчихах, Дідовці, Котирі, Переволоці, та ріках Стохід, Стир, Горинь та Случ. Сама група об'єднує пам'ятки значно ширшої географії.

Культурний шар знаходиться унизу родючого ґрунту, та

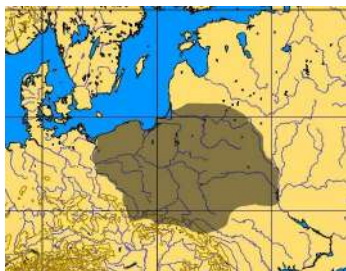

Рис. 2: Розселення свідерської культури

його підоснові, що перекритий товстим шаром намитого піску. Було виявлено декілька вогнищ відкритого типу у поперецьнику 1,4 м з товщиною у центрі у 8-10 см. Одне вогнище було обставлено стоячим камінням. Зібрано колекцію виробів із кременю свідерської культури: нуклеуси, пластини, різці, вістря стріл, скребки, сокири свідерської культури.

Першими дослідниками піщаних дюн біля озера Нобель були учні Пінської державної гімназії разом із віцепрезидентом міського краєзнавчого товариства Юзефом Обуховським у 1925 році. Останній приїздив у Нобель також у 1935 та 1937 роках разом із Дмитром Георгієвським. Матеріали цих краєзнавчих розвідок знаходяться у фондах музею білоруського Полісся. У 1938 ці два персонажі разом із Вандою Ягодзянкою та фотографом Косько поповнили нобельську колекцію з кременю. Бував у Нобелі й перший директор Пінського краєзнавчого музею Роман Горошкевич. Із липня по листопад 1938 року в Нобелі провалились розкопки під керівництвом Стефана Круковського. Тоді були виявлені знахідки пізнього палеоліту. Це все було запаковано і відправлено до Варшави. Публікації про результати тодішніх розкопок так були і не опубліковані.

За совєтської доби у 1966 році розкоп здійснений В.Ф. Ісаєнко, а у 1972—1975 роках — Р. Т. Грибовичем. Тоді він розкопував стоянку фінального палеоліту біля. Згодом сто-

янку досліджував Дмитро Телегін. Тоді, у 1974 році біля містечка було знайдено фрагменти горщика з багатою орнаментациєю (рядами наскрізних проколів, паралельними рядами відтисків нахиленою паличкою, косою штриховкою). На Битні (коло Нобеля) Грибовичем було відкрито стоянку доби мезоліту.

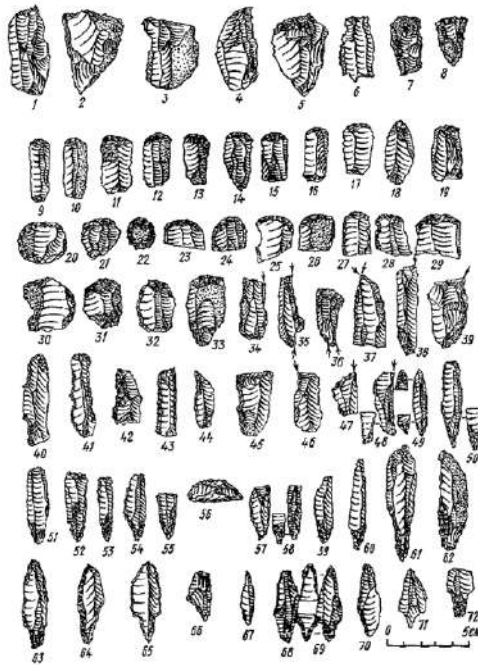

Рис. 3: Стоянка Нобель I. Крем'яні вироби верхнього шару.

За незалежності, розвідки середньовічних пам'яток в околицях оз. Нобель робили А. Томашевський та Л. Залізняк.

Пам'ятки Яніславицької культури доби мезоліту були знайдені на стоянці Переволока 2. Яніславицьке населення полювало з луком на лісових траводіних (благородний олень, тур, кабан, косуля), ловило рибу. Культура виникла внаслідок просування населення культури Маглемезе із Західної

Балтії на схід.

Мисливський промисел копитних та риболовля продовжились і в Німанській культурі, що була сформована на базі яніславської. Відбитки зерен пшениці, проса, гороху на кераміці свідчать про зачатки землеробства. Посуд характеризується гострим дном і має рослинну домішку в глині, а також розріджений накольчастий орнамент. Гостре дно свідчить про відсутність підлоги в житлі (посуд встромляли в землю). У Поліссі кінець неоліту і початок доби металу пов'язують з приходом із заходу перших носіїв індоєвропейських традицій людності культур лійчастого посуду та кулястих амфор у III тис. до н. е.

Походження назви

Вперше містечко Нобель письмово згадується як Небль[5]. Корінь «набе/небе» має давнє індо-європейське походження і використовується для назви річок і озер по всій північній Європі, як от річки Наб, Небель, Нібель у Німеччині, згадувана Тацитом річка Набалія у сучасних Нідерландах, згадувана Птолемеем річка Набарус (сучасна назва Навер) на півночі Шотландії, притока Наба, озера Велике і Мале Набас та річка Набе у Литві, а також село Понебель біля Рівного і звісно ж озеро і містечко Нобель.

Походження спільного кореня «наба» пояснює Біленштайн (Bielentein ст. 210): «ця назва часто зустрічається на територіях, де мешкають Кюре і Ліви [примітка автора: фінські племена. Їх землі є Кюрляндія і Лівонія], і всюди, де вона зустрічається, вона вказує на витік води з озера»; там само, «розглядаючи всі ці місцевості, встановлено, що ще до приходу німців ліви вважали і позначали витік води з озера своїм пупком або пуповиною»; ст. 40: «назва Наба ... походить від назви витоку з озера. Це слово індоєвропейське і означає пуп. Фінські мови, здається, запозичили його в дуже давні часи.»

У писцевій книзі Хвальчевського містечко записано як Набель. Ймовірно тоді одночасно існували кілька назв міста Набель, Небль, а пізніша Нобель.

Тлумачення з давньоіндійської *nabha*, давньогерманської *naþe*, давньофранцузької *naþis* дають одне і те ж – пуп, отвір або маточина (самий центр колеса). Наймовірніше значення «пуп» і водні назви мають спільне походження, бо в давньоіндійській зустрічається *nabhate* «ріка», *nabhanú* дже-

рело, криниця, nábh криниця, устя. Процес означування, називання водних жил, що витікають з озер, і, можливо, пов'язування їх з «пуповиною», тобто місцем витікання «пупка», є цілком природним і звичним: так само й інші частини людського тіла, що є отворами, такі як око, рот, горло, породили цілу серію назв вод.

Русь

У Х-ХІІ століттях Нобель належав до Турово-Пінського князівства. Першу письмова згадка про місто Нобель датується 1005 роком в уставній грамоті князя Володимира Туровський єпископії¹:

О поставленіи Туровской епископии

Се аз, княз великий киевский Василий, нарицаемый Владимир, умыслих со своею княгинею Анною и з детми своими: с с(ы)ном своим Изяславомъ и Мъстиславомъ, Ярославом и Всеволодом, Борисомъ и Глібомъ, и со всіми детми, и з боляры своими третие б(о)гомоле епископию постави в Турові в літо 6513.

И придах к ней города с погосты в послушание и св(я)щение і бл(а)гословение держати себѣ [л. 73 об.] Туровской епископії: Пинскъ, Новгород, Городен, Слонимъ, Берестей, Волковыескъ, Здитов, Не-

¹ У Турові Володимир Святославович посадив сина Святополка, а в 1005 році тут була утворена єпископія. Свідчення про це можна знайти в статті Києво-Печерського архімандрита Іосифа Тризни під заголовком «Туровской епископії завет блаженного Владимира». А вираз «третіє богомоліє» пояснюється так: Турівська єпархія була заснована на Русі третьою, а правив у Турові третій по старшинству син великого князя. Тут існувало 16 церковних центрів, серед яких і наш Нобель. Цей населений пункт інколи звучить у давніх документах як «Небль», «Небле», «Небель». Відзначено, що редакція стародавньої уставної грамоти Поліської землі знаходиться нині в Російській державній бібліотеці (збір Троїцької лаври, №714, арк. 73). Це копія одного з документів великого князя київського Володимира від 1 березня 1005 – 28 лютого 1006 років, переписана та відредагована не раніше ХІV – ХV століть.

бле, Степан, Дубровица, Высочко, Случескъ, Копыл, Ляховъ, Городокъ, Смідянь.

И поставих перваго епискупа Фому.

И придах села, винограды, семли бортные, волости со всеми придатки, осера, ріки, тако и в мыте, и на торгу, и на перевозах десятую н(е)д(е)лю, десятыми пеняз и от жита десятая копа Св(я)тому Сп(а)су и Св(я)тей Б(огоро)д(и)цы по всемъ городомъ, по всей епископії, санеже се урядихъ и уставих в первых.

А кто преобидить или преступить н(а)ше управление, да будет осуждень съ тыми, их же отлучиша св(я)тиї отцы седми соборов.

(Уставна грамота про заснування Туровської єпархії, 1005)

Хоча ця грамота ймовірно є підробка не раніше 1ї третини XIV століття, але чимало міст перелічених у документі (Дубровиця, Степань, Висоцьк та Копиль) святкують своє заснування саме від 1005 року. Тому якщо є політична воля і бажання зістарити місто, то можна святкувати і від цієї дати. Наприклад, Київ святкував свій 1500 річний ювілей у 1982 бо на те було таке бажання і 482 рік має уявне відношення до року заснування Києва.

З іншої точки місто Копиль зістарило свою історію у 2016 році на 268 років посилаючись саме на цю грамоту. Окрім того, білоруси аргументували своє рішення тим, що археологічні розкопки підтверджують існування міста у XI столітті.

У «Звіті про науково-дослідну роботу «Археологічні розвідки в районі літописного міста Нобель». (Див. Українському Інституті науково-технічної інформації, № держреєстрації 0112U007394) стверджується, що Давньоруське поселення в цьому місці виникло не пізніше другої пол. X ст. і проіснувало до сер. XIII ст. Наявність горілого шару в шурфах № 1 та № 7 свідчить, що воно було знищене орієнтовно в середині XIII ст.

Тож і щодо Нобеля можна застосувати 1005 як рік заснування.

Інша згадка Нобеля, що уже не підлягає сумнівам знаходиться у Іпатіївському літописі за 1158 рік, де зафіксовано, що князь Ярополк Ізяславич², який довгий час правив на Поліссі, віддав Києво-Печерському монастирю « всю жизнь свою, Небльскую волость и Деревскую, и около Киева ».

"Ся блаженна княгиня із князем своїм велику мали любов до церкви Святої Богородиці і до отця Феодосія, ревно наслідуючи отця свого Ярополка. Сей бо Ярополк оддав монастиреві все добро своє, Нобельську волость, і Деренську, і Луцьку, і маєтності навколо Києва". (Іпатіївський літопис, 1158)

Цей документ донині давав можливість багатьом дослідникам стверджувати, що це і є найдавніша згадка про Нобель. Якщо уважніше вчитатися в сторінки Іпатіївського літопису, можна переконалися, що це трапилося набагато раніше.

По-перше, слід прийняли до уваги той факт, що князь Ярополк Ізяславич помер у 1086 році, значить, дарунок був зроблений ще раніше. Літопис не уточнює, «в животе своем» чи «по животе» Ярополк передав свої землі (за життя чи після смерті).

По-друге, є свідчення істориків, що цей подарунок надано перед 1078 роком, адже саме в цей рік Всеволод Ярославич

² Ярополк Ізяславич (у хрещенні — Петро; ? — 22 листопада 1087[1]) — руський князь з династії Рюриковичів, третій син великого князя київського Ізяслава Ярославича та польської княжни Гертруди, сестри короля Казимира, онук великого князя Київського Ярослава Мудрого, Спадковий господар Королівства Руси. Князь половецький (1071), вишгородський (1077—1078), турівський і волинський (1078—1087). Святий православної церкви.

посадив «Ярополка Володимери, надав ему Туров». А зміщення князів супроводжувалося втратою волостей, які їм належали.

Так можна переконатися, що Нобель і Небльська волость існувала ще в XI столітті, а плодами діяльності наших предків тоді користувалися киево-печерські монахи.

Комплексним дослідженням давньоруських волостей нашого краю вчені ще не займалися, хоча навіть Михайло Грушевський у своїй праці «Історія України-Руси» серед головних центрів життя на Поліссі в XII-XIII століттях згадує місто Нобель.

На західній границі Пинського князівства літописи згадують місто Небль (теп. Нобель, близько Припети) 15), але не дають виразних вказівок, куди воно належало. Остатня звістка яку вони дають, скорше б натякала на приналежність його до Пинська, і се стає дуже правдоподібним, коли зважимо, що пізніше Небль дійсно входив у склад Пинського князівства 16). Але се місто мусіло бути пограничним, бо дальші осад на верхній Припети (Льбязь, Ветли, Ратно), як вказують акти XIV в., належали до Володимирського князівства, і дуже можливо, що так воно було й давніше.

Якийсь час — коло 60 літ, належала до Турово-пинського князівства Берестейська земля, і разом з Турово-пинською була прилучена до Київa. Стало ся се правдоподібно за Всеволода 17), а відлучила ся Берестейщина назад в середині XII в. 18). Границею Пинщини і Берестейської землі був вододіл р. Пини і Буга: землі в районі правих притоків Буга належали вже до Берестя, себ то до Волини (як Кобрин, Каменець на Лосні), а землі пізнішого Пинського князівства (XV-XVI в.) скінчили ся як раз областю Пини та

середньої Ясольди, і се можна прийняти й для попередніх часів. На півночі крайні города турово-пинські були Клецьк, Копиль і Слуцьк.

До котрої землі належала т. зв. Чорна Русь — волости в районі полудневих притоків Німана — Новгородок, Несвиж, Слоним, Волковийсь, і верхньої Ясольди (Здитов), доки їх не забрали литовські князі, се досі не в'яяснено. Етнографічний підклад теперішньої кольонізації показує, що ці землі стояли в кольонізаційнім звязку не з берестейським Побужем, а з дреговицькими — білоруськими землями; се потверджує й повний індіферентизм галицьких князів XIII в. до сих земель. Звичайно думають, що ці волости належали до полоцьких, чи то минських, як і волости басейну Березини 19), і се вповні можливо, хоч і бракує нам яких небудь ближших вказівок на се, окрім хіба *argumentum a silentio*: що як би то були турово-пинські землі, то може б ми про них що чули в XI-XII в., коли Турово-пинська земля належала до Київя.

Также гіпотетично лише можемо ми провести турово-пинську границю і по вододілі Птичи й Свислочи, бо в басейні Свислочи бачимо полоцькі волости — Минську й Ізяславську. Кли́н між Припетю й Дніпром, по відокремленню Турово-пинської землі, як ми бачили вже, належав до Київщини (Брягинська волость), як і волость Мозирська. Чи належали вони коли до Турова не знати.

Таким чином Турово-пинське князівство XII-XIII в. займало землі середньої Припети. На півночі воно було ограничене вододілами Зах. Буга, Німана і Березини; на полудень вганяло ся в області Горини і Стира. Се клясичне „Полісе” — край лісів і багнистих трясовин; тільки західня частина, між Пиною і Ясольдою трохи вища, сухійша і густійше залюднена,

решта вкрита й тепер великими лісами, неперехідними багнами й дуже слабо залюднена. Одначе в часи Руської держави й пізнійше — в XIV-XVI в. такими лісовими та багnistими краями не помітували, як тепер, вони бо мали дуже цінну в ті часи прикмету — безпечність; сі ліси й „дреговини” забезпечали їх від всяких ворожих спустошень далеко ліпше як вали й замки. Та й господарка тоді була инакша — ловецтво, бортництво, пізнійше лісові промисли давали тоді ліпші доходи як рільництво, і тим пояснюєть ся, що поліські селяне XV-XVI в. платили податки не низші, а навіть часом і вищі від тих, що жили на найліпших ґрунтах. За те торговля, культурні зносини, комунікація на подібнім терені мала великі перешкоди, і на полі культури ми не можемо тут ані багато вимагати ані багато припускати.

Головні центри місцевого житя ми вже знаємо — се Туров, Пинськ, Клецьк, Слуцьк, Городно, Дубровиця, Степань, Чорторийськ. Коли долучити сюди згаданий Небль та Копиль, то заразом ми маємо вже всі осади, згадані в наших літописях.

(М. Грушевський, Історії України-Руси, том 2)

Відомо лише, що Небльська волость об'єднувала тоді 5 населених пунктів і нараховувала біля 1000 жителів. У Ноблі ж тоді проживало біля 400 чоловік. А ще відомо, що це був багатий край, адже слова Ярополка «всю жизнь свою» вчені пояснюють так: князь дарує Києво-Печерському монастирю найкращі свої землі. В уяві дослідника полісся Володимира Рожко Нобель постає ось так: «У східній підвищеній частині південної коси, що її омивають прозорі води озера Нобля, в XI столітті князі вибудували дерев'яний замок. З усіх сторін він був оточений водою, від суші його відокремлював глибокий рів, над ним звисав дерев'яний підйомний міст. Вежі замку височіли над земляними валами й були

місцем перебування постійної військової залоги київських князів, в обов'язки якої входила охорона й контроль важливого водного шляху по річці Прип'ять, що зв'язував містечко Нобель і весь край зі стольним градом Києвом. Поруч княжого замку на півострові, відокремленому з півночі ровом та високим земляним валом (нині тут хата Шкльоди Адама Максимовича), на краях піднімалися високий дубовий частокіл та сторожові вежі. За свою багатовікову історію замок не раз перебудовувався, але в усі віки був був значним стратегічним, неприступним для ворога пунктом на північних окраїнах нашої держави Руси-України».

Описав Церковну гору, де знаходилося місто Небль, і краєзнавець Павло Дубінець: "Піщаний, штучно насипаний пагорб, де нині стоїть Свято-Преображенська церква, був центром літописного Нобля. Круча там сягає висоти 8 метрів, поступово з півночі на південь ця крутизна зменшується, а в тому місці, де були в'їзні ворота, підвищення вже незначне, близько півтора метри. На схід від вітварної частини храму прямокутне підвищення, яке може бути залишком або сторожової вежі, або фундаменту княжого терему, бо край цього підвищення збігається зі схилом гори і є найвищою частиною насип".

У краєзнавчій літературі зазначено, що О. Цинкаловський відвідав Нобель у 1933 – 1935 (?) роках. Він занотував: «Донедавна можна було бачити глибокий рів і вал, якими звано півострів, на якому було старе городище – був відділений від суходолу».

Наступний раз Нобель згадується аж через століття у Галицько-Волинському літописі вже у 1262 році. Там розповідається про перемогу князя Василька³, рідного брата

³ Василько Романович (1203–1269) — князь белзький (1208–1211), берестейський (1208–1210, 1219–1228), перемиський (1209–1219), пересопницький (1225–1229), луцький (1229–1238) і володимирський (1238–1269), молодший син

короля Данила, над ятвягами⁴.

У літописі згадуються три сини Володимира Володимировича – князя Пінського, з династії Ізяславичів Турівських. 1229 року, він був залишений співправителями Руської держави Данилом і Васильком Романовичами оберігати Берестейське князівство та навколишні землі від набігів ятвягів. На час згадуваної у літописі битви він уже був мертвим, але його сини Федір, Димид і Юрій приїхали до Нобеля уже після битви. Ймовірно ятв'яги опинилися в Нобелі, аби пограбувати резиденцію Пінських князів, що знаходилась там де зараз є церква.

"У рік 6770 [1262]. Потім же пішла литва на Ляхів воювати, [послана] Миндовгом. І [князь] Остафій Костянтинович [пішов] із ними, окаянный і беззаконний, — він бо забіг був [сюди] із Рязані. Отож литва зненацька напала на [город] Єздов напередодні й Іванового дня, [і] на самого Купала. Тут же й Сомовита, князя [мазовецького], вони вбили, а сина його Кондрата захопили, і здобичі багато взяли, і тоді вернулися до себе.

Припом'янув Миндовг [також], що Василько-князь із богатирем [Бурондаєм] спустошив землю Литовську.

галицько-волинського князя Романа Великого від його другої дружини Анни-Єфросинії, брат і найближчий соратник Данила Галицького. У листі Папи Римського до Данила Романовича від 26 серпня 1247 року названий «королем Володимира».

⁴ Ятвяги — у VIII—XV ст. група західнобалтійських племен, які проживали у межиріччі Західного Бугу, Нареві і Німана, у так званій Ятв'ягії. Межували на півночі й сході з литовцями, на півдні — з русинами, на південному заході — з поляками, на заході — з прусами (згодом — тевтонцями). Ятвяги — у VIII—XV ст. група західнобалтійських племен, які проживали у межиріччі Західного Бугу, Нареві і Німана, у так званій Ятв'ягії. Межували на півночі й сході з литовцями, на півдні — з русинами, на південному заході — з поляками, на заході — з прусами (згодом — тевтонцями).

І послав він рать на Василька, і пустошили вони довкола [города] Каменя. Але князь Василько не поїхав услід за ними, тому що сподівався він другої раті. Він послав за ними [воєвод] Желислава та Степана Медушника. І гонили вони вслід за ними аж до [ріки] Ясольди, але не догнали їх, бо рать [литовська] була мала, — вони тільки набрали були здобичі, і тому й одійшли спішно.

Друга ж рать литовська пустошила тої самої неділі довкола [города] Мельниці. Був же з ними воєвода Тюдяминович Ковдижад, і взяли вони здобичі багато. Тому князь Василько поїхав услід за ними із сином своїм Володимиром, і з боярами своїми, і зі слугами, поклавши упрвання на бога, і на пречистую його матір, і на силу чесного хреста, і догнали вони їх коло Небля-города.

Литва ж стала була при озері [Неблі], але, побачивши війська, виладналися вони і стояли у три ряди за щитами по своєму звичаю. Василько тим часом, нарядивши свої війська, пішов супроти них. І зітнулися вони обоє, і литва, не видержавши, кинулась навітки. Але не можна було втекти, бо обійшло було [їх] озеро довкола. І тоді стали вони сікти їх, а інші в озері потопились. І так переобили вони їх усіх, і не остався з них | ні один.

Почувши ж се, князі пінські Федір, і Демид, і Юрій [Володимировичі] приїхали до Василька з питтям, і стали вони веселитися, бачачи, що вороги їх побиті, а своя дружина вся ціла. Тільки один [воїн] був убитий із війська Василькового — [боярин] Прейбор, син Степана Родовича.

Після цього ж князі пінські поїхали до себе, а Василько поїхав до [города] Володимира з побідою і честю великою, воздаючи славу і хвалу богові, що

Рис. 4: Ілюстрація до літопису: святкування перемоги над ятв'ягами

вчинив [диво] предивнеє: покорив ворогів під ноги Василькові-князю.

Послав тоді [Василько] здобич брату своєму королеві [Данилу] , з [боярином] Борисом з Ізеболком , — король бо тоді поїхав був в Угри, — і догнав його Борис коло [города] Телича.

Король же вельми печалувався за братом [Васильком] і за синівцем своїм Володимиром, бо той молодий був. [Але] один із слуг його, [Данила], увійшовши, став розповідати так: «О господине! Люди якісь осе їдуть за щитами із сулицями, і коні з ними повідні». І король, од радості схопившись, і знявши руки, [і] хвалу воздавши богіві, сказав: «Слава тобі, господи! Се ж Василько побідив литву!»

Борис тим часом приїхав і привів здобич королеві — коней у сідлах, щити, сулиці, шоломи. Король же став питати про здоров'я брата свого і синівця. А Борис розповів, що обидва вони здорові, і про все, що сталося, розказав йому. і велика була радість королеві, що здоров брат його і синовець, а вороги побиті. Бориса ж, обдарувавши, він одпустив до брата свого.

Після цього ж був з'їзд руських князів із лядським князем, з Болеславом [Стидливим]. І збиралися у [городі] Тернаві Данило-князь із обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, а Василько-князь зі своїм сином Володимиром, і урядилися вони межі собою про землю Руську і Лядську, запрягнувши хрестом чесним. І тоді роз'їхалися вони до себе."

(Галицько-Волинський літопис, 1262)

Археологічне дослідження 2012 року виявило сліди пожежі міста орієнтовно в середині XIII століття. За версією Павла Дубінця, це наслідки грабіжницького походу ятвягів описаного в літописі. На думку краєзнавця згоріло поселення навколо городища.

У 1930х історик О. Цинкаловський, що був тоді відвідував Нобель, написав про цю подію поему сумнівної творчої якості.

Литва і Річ Посполита

У 1320 році Гедимін долучає Пінське князівство до Литовської держави. З того ж року тут княжить його син Наримунт.

У третій книзі Литовської метрики є запис 1453 року: «Князю Юрию Семеновичу Нобле и Дружиловичи не у отчину. Сам великий князь...». Юрій Семенович – останній удільний пінський князь, який не залишив спадкоємців. Йому Казимир IV Ягеллончик, Великий князь Литовський і Руський та король Польщі, подарував містечко Нобель. Згадується Нобель і за правління княгині Марії, дружини київського князя Семена Олельковича. Тоді вийт міста Пінськ звернувся до князя Олександра зі скаргою на княгиню Марію, яка «новини ввела». Відповіддю стала «Льготная грамота Литовскаго великого князя Александра пинскимъ мещанамъ» від 24 березня 1501 року, де князь Олександр наказав давати до обміну 12 гребців в Ноблі та Кнубові (намісникам – по 4 гребці, а слугам намісників – по 2 гребці), «а вище того не мають давати».

У першій книзі Литовської Метрики зазначено, що в 1501 році Сигізмунд I Старий дав дозвіл на організацію ярмарків у містечку Нобель. Жаль, що ця книга вміщує лише анотацію документів, а не повний їхній зміст. Тоді ми змогли б дізналися, коли відбувалися тут ярмарки, якими вони були. У цій же книзі вміщено й інший запис про Нобель: у 1501 році Пінський владика дозволив князю Федорові будувати в Ноблі церкву. Про пінського князя Федора Ярославича багато згадується в історії Полісся. У 1471 році вдові київського князя Семена Олельковича Марії, представниці знаменитого

роду Гаштольдів, король Казимир пожалував Пінське князівство, а вона заповіла його дочці Олені й зятю Федору. Ще за життя тепці Федір Боровський підписував грамоти «Я, князь Федор Иванович Ярославич», після смерті Марії Іванівни став правити Пінськом на правах «отчича». Його батьком був Іван Ярославович, біженець із Москви, а «Ярославовичем» Федір називав себе на честь свого діда Ярослава.

У князя Федора та його дружини Олени не було дітей, тому вони найбільше молилися до святих Йоакима та Анни – батьків Пресвятої Богородиці, які, за переказами, до глибокої старості не мали дітей, невтомно молилися й постійно приносили жертву Богові добрими справами, тому Бог благословив їх донькою Марією. Князь Федір Ярославович та його дружина Олена теж займалися благодійницькою діяльністю. Вони побудували в селі Ставок церкву Зачаття Святих Йоакима та Анни й усіляко підтримували її; заснували собор Святого Дмитра в Пінську. Таку інформацію подає білоруський професор, доктор історичних наук Олександр Іванович Груша. Серед благодійницьких справ князя Федора було й будівництво церкви в Ноблії, Невідомо лишень, яку із 5 церков містечка будував князь Федір Ярославович.

Отже, правління Гедиміновичів в Пінську завершується в 1521 році, коли через відсутність нащадків князівство отримує по заповіту Федора Ярославовича великий князь литовський Сигізмунд. Таким чином воно увійшло до складу державних маєтків. Незабаром, у 1521 році ці землі отримала Бона Сфорца, яка в 1518 р. вийшла заміж за останнього.

Королева Бона Сфорца народилася 2 лютого 1494 року в Італії, мала знатне походження. Вивчала історію, право, граматику, латину, математику.

У дитинстві була знайома з Леонардо да Вінчі, який деякий час працював у палаці її батька. Вийшла заміж за польського короля Сигізмунда I Старого (після смерті його

першої дружини).

Рис. 5: Бона Сфорца

Весілля було в Італії 1518 року. У квітні 1518 року переїхала із свитою (за 300 чоловік) до чоловіка. Він був удвічі старший за неї: їй – 24, йому – 57. Молода жінка сподобалася королю не тільки красою, а й сильною волею, вмінням приймати рішення.

У 1519 році отримала від чоловіка 2 князівства: Кобринське та Пінське. Пінським князівством заволоділи після смерті Федора Івановича Ярославовича, бо він не мав дітей. Грамоти від 1521 і 1522 років затвердили її володіння Пінськими землями. Королева Бона називає себе *Pinesis Domina* – пінська пані, античка Пінська.

У «Писцевій книзі» Хвальчевського зазначено, що в маєтності королеви Бони в Пінському князівстві входили місто Пінськ, містечка Мотоль та Нобель та вісім війтівств. П'ять із них із 43 селами розміщувалося на лівій стороні Піни, а три з 60 селами – на правій стороні Піни й називалися

Зарічними.

Адміністративними справами займалася сама, а в 1552 році домоглася незалежності своїх земель. За її дорученням були створені писцеві книги і переміряно все: від земель до вулиць міст. Уперше в історії стало відомо, скільки тут проживає жителів, як густо заселені тутешні села та міста. Залишилися невиміряні землі лісів та боліт, які стояли у воді.

Земля роздавалася всім за певними якостями, від яких залежали міри повинностей. Віддані королеві господарства переписувалися за прізвищами господарів.

По загаду королеви була визначена адміністрація для керівництва королівськими маєтками. Великий адміністративний центр по керуванню королівськими маєтками Зарічної частини був у Стетичиві.

Агентами королеви ставали старости. Вона сама визначала суму сплати податку, купувала державні землі, здавала їх в оренду, заселяла поселенцями малонаселені маєтки, зміцнювала позиції католицької церкви, сама вибирала єпископів (збереглося багато грамот про це).

Спогади про королеву Бону на Пінщині тягнуться до кінця січня 1557 року, після чого вона поїхала в Італію. Її маєтки перейшли до сина Сигізмунда II. Померла Бона в 1557 році.

Писцеві книги

Обидві пінські «Писцеві книги» (Хвальчевського 1555 року і Войни 1563 року) детально описують містечко Нобель. У них вказані землі всіх нобельських міщан із зазначенням їхніх прізвищ. Не кожен населений пункт може похвалитися такою детальною давньою інформацією.

Піддані королеви Бони побували в Ноблі навесні 1555 року. Під час першої «поміри» вони розбили міську землю на волоки в три поля і встановили, що платити чинш та виконувати інші повинності за неї нобляни мали з 1556 року. У місті землі ділилися на власні, архімандричі, владичі та пошівські. За деякі з них була призначена «відміна». Городи роздавалися на різних островах. Зазначалися й «селитьби на острові Нобельськiм». Територія селитьби – це земля для будівництва жилих та громадських будівель, доріг, вулиць, площ у межах містечка.

Перше поле розпочиналося біля вийтівського застінку й простягалася з одного боку від Чистого болота до річки Прип'ять, а з другого – «новопокладене» від міських городів до Святого озера, що біля Чистого болота, до того болота, яке лежить над річкою Прип'ять. Друге поле розпочиналося біля вигона (пригону) й простягалася до озера Нобельського, частина – до Чистого болота, боліт Побудних і до Підгачця. Третє поле простягалася від озера й пригону до болота Брудів.

У «Писцевій книзі» Хвальчевського описано дві вулиці Нобля, названо їх мешканців та зазначено, скільки землі вони мали. 24 «пляци» було роздано на тих же місцях, де жили міщани, у т.ч. і нобельський вийт Іван Ляковський. Частина міщан оселилися на новоствореній вулиці, що йшла від ринку до озера. Серед них була й вдова Орди. Друга вулиця займала третю частину ринку від дороги до озера й простягалася від приходу до Городища. Усього таких селитьб у Ноблі на час першої поміри було 45.

Детально описано містечко Нобель і в «Писцевій книзі» Лаврина Войни. Обміри ці проводилися в 1563 році. Через 8 років у Ноблі зафіксовано лише 39 заселених «пляців», а 5 пустували. Усієї землі наміряно більше 3 волок. Платня за землю становила 3 копи та 12 грошей. Під волочними наділами (ділянки для ведення землеробства) було 24 волоки

та багато застінків, у котрих більше 2 волок. За ці землі міщани платили чинш, але дуже низький, бо землі були дуже низької якості. Ця плата становила 45 грошей з волоки. Лаврин Война, як головний виконавець волі Сигізмунда II Августа, в окремих місцях Нобля залишав старі садиби, в інших – закладав нові.

Для Пінського староства був характерним такий тип поселення як застінок. Під час проведення реформи 1557 року, відомої як «Устава на волоки», у ВКЛ була введена трипільна сівозміна, і земля в більшості районів була переміряна. Після цього розмежування залишилися певні відрізки, наділи «за кордоном» або «за стіною», які знаходилися в кінці поля й передавалися переважно дрібній шляхті.

У Ноблі було 4 застінки: Заперекалля, Переволоччя, застінок мельника та острів-урочище Смердини. На Заперекаллі біля ділянки Богдана Андрійовича в 1563 році 10 моргів за 15 грошей зняли Лиско Качкевич та Мартин Василевич. Сплатувати за користування землею вони повинні були з 1564 року. На Переволоччі біля ділянки Богдана Андрійовича 7 моргів були не зайняті; у випадку, коли їх хтось знімав, повинен був сплатувати по 2 гроші з морга. Застінок мельника – це 15 моргів неродючої землі біля млина над річкою Прип'ять. Вона надавалася в користування мельникові за 30 грошей. На острові-урочищі Смердини Воскресенський священник мав 1 м. і 10 прутів, вільних від сплати по «старині».

Острів-урочище на Липні мав 5 м. середньої землі, яку зняли Лунко Савилович, Влас Олісеєвич та Мартин Матвієвич. Вони повинні сплатити по 3 гр. з морга, що становило 15 грошей.

Острів-урочище на Казні, на Морочненській «границі», який знаходився серед болота, мав 3 м. і 15 прутів поганої землі. Зняли його Гринь Гриневич та Жадан Сочилевич; які повинні були сплатувати по 3 гроша з морга, що становить

7 грошей. Там же, на острові Лучні між болотами 2 морги дуже поганої землі зняли ті ж Гриневичі за 3 гроші.

На острові Лучні, біля Жилінського броду 2 м. і 15 прутів зняли ті ж Гриневичі та Сочивчичі за платню 5 грошей. На Липинському острові 1 м. і 15 прутів зняли ті ж міщани за платню 2 гроші та 7 пенязів. На Ужилинському острові 1 м. зняли ті ж міщани за 1.5 грошей. За бродом, між болотом зняли 1 морг ті ж міщани за 1.5 грошей. Там же, біля острова Смердина зняли 10 прутів землі ті ж міщани за 1 грош. Над річкою Любином острів мельника зняли ті ж міщани за 1.5 грош. (Ріка Любинь – це сучасна Веселуха).

Острів Смердин за річкою (1 м. 10 прутів) належав священнику Воскресенської церкви. На острові Скриголов, за річкою, біля Сваловицького кордону 6 м. дуже поганої землі зняли Богдан та Сахно Сеньковичі за 1.5 гроша з моргу, що становить 9 грошей. На острові-урочищі Двойца 2 м. 15 прутів зняв Лунко Савилович за 5 грошей. На острові Чехалі 3 м. 15 прутів зняли Марк Коваль та Радко за 7 грошей. Островок біля Сваловицької Пристані (1 м. 15 прутів) зняв Левон Юдич за 3 гроші. На острові біля Пристані Ярмола Мацкович зняв 1 м. 15 прутів за 3 гроші. На острові Лосяний Рід Левон Максимович тримав 2 м. за 4 гроші. На острові Лосяний Рід Роман Хотилович тримав 3 м. за 6 грошей.

На Петрівському острові над озером священник Спаської церкви тримав 2 м. за платню 10 грошей та 5 пенязів. На острові Песьйому, біля вигону Влас Єлисеєвич та Мартин Матвієвич тримали 15 прутів за 1 грош. На острові Невеличин, між пустими болотами священник Пречистенської церкви Федір тримав 5 м. дуже поганої землі за 7/5 грошей. Острів Лукно між болотами тримали Григорій та Кіндрат Івановичі за 4 гроші. Острів-урочище Підсов'є тримав Богдан Якушевича за платню 6 пенязів за 9 прутів. Острів Йовтойло тримає Лук'ян та Величко Козековичі за 2 гроші.

Острів Свещів'я тримав Григорій та Кіндрат Івановичі за платню 9 грошей за 9 моргів. На острові Головачевичі тримали 1 морг ті ж міщани за 2 гроші. На острові Зунев'ях тримав 1 м. 20 прутів Богдан Іванович за 3 гроші та пенязів. На острові Дятлах тримає 8 прутів священник Пречистенської церкви за платню 8 пенязів. На острові біля Переходки тримав 2 морги Богдан Іванович за 4 гроші. На острові Підберині тримав 2 м. Лунко Савилович за 4 гроші, На тім же острові Підберині священник Воскресенської церкви здавна безкоштовно тримав 1 м. 4 пруту. На тім же острові Підберині тримали Лук'ян та Величко Калениковичі 7 м. дуже поганої землі за платню 10.5 грошей. На острові На Горі тримаюли ті ж міщани 1 м. 20 пр. за 3 гроші. На острові в урочищі Слупці тримав 10 м. дуже поганої землі Левон Юдич за 15 грошей. На острові в урочищі Слупці тримає Богдан Іванович 6 пр. за 6 пенязів.

На острові під Олисеєвим Селищем Петрівський священник тримав 28 прутів за 2 гроші. Там же, в урочищі Олисеєве, той же священник тримав 6 моргів «здавна попівських». На острові на Мисевичевому Чертежі священник Воскресенської церкви тримав 16 прутів за 1 грош і 6 пенязів. На острові біля Теребинової Новини тримав Михно Прибильчич 5 прутів за 5 пенязів. Біля Дідової Лози Лунко Савилович тримав 2 морги середньої землі за 6 грошей.

Ці вигони з двох боків відмежовані там, де раніше були між озерами містечкові городи, із третього – біля волочної стіни; із четвертого – біля самого містечка. Вони займали площу в 15 м. та 10 прутів.

Нобельські роди

Із колишніх прізвищ згаданих у писцевих книгах донині збереглися лише нащадки Богдановичів, Гриневичів та Сочевичів.

Слід зазначити, що суфікси -ович/-евич є патронімічними (від імені предка по чоловічій лінії). Найбільш поширені прізвища з такими суфіксами у сучасній Україні є у районах, що в ті часи належали Берестейському воєводству, що у свою чергу належало Литві, а не Короні польській. Хоч

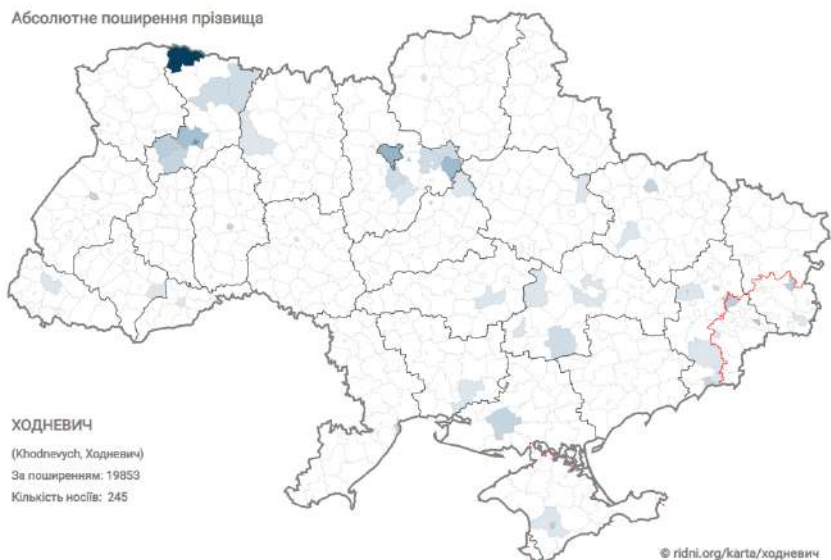

Рис. 6: Розповсюдження прізвища Ходневич у сучасній Україні

у писцевій книзі нема згадки прізвища Ходневич, але воно з'явиться у письмових джерелах вже через століття, тож ймовірно родоначальник Ходневичів вже жив у містечку Нобель за часів королеви Бони. Оскільки прізвище Ходневич є патронімічне, то наймовірніше воно походить від імені Ходор (Теодор, Федір). У писцевій книзі згадується Матвій Ходорович і Ходор Гриневич. Обоє можуть бути кандидатами родоначальників Ходневичів.

Соляна справа

У XVI столітті Пінськ був великим торгівельним центром, у якому було збудовано один з небагатьох соляних складів. Соляна комора у місті була відкрита королем Сигізмундом Августом у 1561 році. Доставлялася сіль водним шляхом і до містечка Нобель.

Згадується Нобель і в так званій «соляній справі» XVI століття. 8 серпня 1561 року соляний склад у Пінську був відданий в оренду брестським євреям Хаїму та Аврааму Рубіновичам, Товіяшу Богдановичу та Ісааку Мойсієвичу «на 3 года, съ уплатою ежегодно по 220 к. гр.». Ще однією королівською грамотою від 8 серпня 1561 року доводилося до відома всіх жителів Пінського староства: «Въ виду того, что соль білая въ головкахъ, привозимая въ Пинскъ изъ Коломнии и Луцка, продается, особенно въ бездорожье, по весьма высокой ціні, т е. по 20 и боліе грошей за 1,000 головокъ соли, устанавливается въ Пинскѣ соляный складъ, поступающій на откупъ къ вышеупомянутымъ євреямъ на 3 года съ темъ, чтобы соль одинаковаго качества съ тою, которая теперь продается въ Пинск, продаваема была бы ими всегда не дороже, какъ по 15 гр. за 1,000 головокъ». Отже, мета була благородна: зменшити ціну за сіль.

Крім того, у цій грамоті вказувалося, що купувати сіль можна лише в цих євреїв: "Покупка соли въ Луцкѣ и продажа ея, помимо воли и согласія євреевъ-откупщиковъ, воспрещается; корчемная соль арестуется и половина ея идетъ на Государевъ замокъ, а половина откупщикамъ; арестъ этой соли долженъ быть производимъ не иначе, какъ при участіи Королевскаго дворянина Ваеилія Федюшка, нарочито для того состоящаго при откупщикахъ. Противъ лицъ, которые вздумали бы препятствовать откупщикамъ въ отправленіи ихъ занятій, Король назначаетъ штрафъ въ 10,000 копъ грошей".

10 січня 1562 року король попереджає війтів усіх містечок, щоб жителі королівських маєтків не купували солі, яку «разнья лица привозять изъ за Немана и продають в мьстечкахъ княжескихъ, панскихъ и духовнихъ», А 6 липня 1562 року був виданий декрет короля Сигізмунда Августа «По делу Пинскихъ соляныхъ откупщиковъ». Нобельські міщани жалілися, що єврей Хаїм доставляє сіль «не в суцільних толпах, а в отирках». А слуга тих сільничих Давид продає сіль дуже дорого – по 6 пенязів. «А це велика шкода нобельцям, вона приводить їх до зубожіння», – записано в цій скарзі.

Євреї-орендатори ж повідали, що вони не веліли слугі так робити, і той Давид має перед «урядом замковим у Пінську» свідчити, якщо сіль в «отирках» продавав. А коли скарга ноблян виявиться правдою, він має повернути кошти міщанам. «А где быт ся до того знати не хотѣл, тогда маеть отприсягнутися...» Виявляється, тоді сіль продавали суцільними «товпами» (можливо, брилами – В.ТУ), і ціну тоді вона мала вищу. Якщо ж товпи руйнувалися, то в «отирках» сіль була дешевшою.

А ще нобельські міщани нарікали, що в цій солі багато бруду, піску, соломи. Хаїм же виправдовувався перед ноблянами, що «ижь дей не може бить безъ того, аби соль везучь не потерлася». А закупівельники солі мають при закупці брати в митників відповідний документ – «квितь ихъ на врадъ замку Его Королевское Милости Пинского оказати». Війт та міщани Нобля були обурені поведінкою місцевих сільничих, які ходили по хатах ізбирали придбану для господарчих потреб сіль або «пенязьми отмичивали», тобто трохи оплачували. Єврей Хаїм стверджував, що його слуги робили це законно, адже все, що забирали, фіксували в спеціальному реєстрі. Вся незаконно придбана сіль тоді вилучалася, після чого її продавали на місцевому ринку. Згідно з королівським указом, одна половина конфіскаату йшла на замок, а друга – на користь сільничих.

Цікаво, що серед міщан Нобля годі були міщани королівські та міщани «владичі». Так-от міщани владичі свідчили, що солі в них не конфісковували, зате забирали гроші. І знову Хаїм пропонує розглянути ті і реєстри, які складалися в Ноблі і лише тобі виплатити втрати міщанам. Нобляни жалілися, що в декого з них сіль забирали, а іншим її залишали. Євреї ж стверджували, що «ми вездь вь кого соль знашли побрали, а нікому не отпускали». А дворянин Федюшко повідав, що коли знаходили в міщан «добру» сіль, то її забирали, а коли «недобру», то її залишали. Чимало скарг на євреїв-орендаторів пінського складу солі написали й пінські міщани. Тому 3 липня 1563 року король велів передати соляні склади пінському війту та пінським міщанам.

За матеріалами книги «Документы и матеріали для історіи євреєвъ» за 1550 – 1585 роки, упорядкована істориком Сергієм Бершадським у 1882 році. У цій же книзі вкащано, що в ті часи євреєв у Ноблі ще не було.

Інші згадки

Згадується Нобель у заяві зем'янина Івана Домановича від 22 серпня 1561 року. Іван Семенович Доманович-Диковицький заявляє, що князь Лев Андрійович Четвертинський мав намір одружитися з його дочкою Катериною. Він і подарунки майбутньому зятю вже подарував. Князь приїхав у його маєток Диковичі й там захворів. Через тиждень, 19 серпня 1561 року, помер. Усі речі, які були при ньому, і печатку забрав пінський пан Богдан Ордиш. Він повіз тіло небіжчика до Нобля. Отже, десь на давньому кладовищі Нобля покоються останки князя Лева Четвертинського.

У реєстрі «попису» військового 1565 року значиться хоругва Пінська. Серед поліських воїнів значиться Богдан Орда з

Нобля, що виставив коня, панцир, приблицю (шолом) і ощеп (Бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель).

Коли король Стефан Баторій надавав у 1581 році містові Пінську магдебурзьке право, він дозволив міщанам у Ноблі, Мотолі, Погості та по селах орендувати «корчми, шинки пивні, медові і горілчані, також помірне, скопне, поддужне в сумі п'ятисот коп грошей литовських. И з тех містечок кожен рік до старости пінського ту суму пнзей⁵ п'ятсот коп грошей литовських вибравши, а староста до скарбу земського Великого Князства Литовського платити і лічбу зуполную с того чинити [вічними часи] повинні будуть».

Корчми, шинки пивні, медові й горілчані – це податок за продаж напоїв. Подужне – це старовинний податок з дуги, тобто з воза з товарами, який залишався під охороною на дворах. Плата за помірне – податок із товарів, що продавалися міркою, тобто вимірювалися кілограмами. Як пише історик О. Грушевський, це була плата за ваги. «Скопний» податок платився за продаж товарів, які не вироблялися власними силами, а були закуплені в іншому місці. 500 коп платили в казну пінські міщани за право оренди в Ноблі та інших королівських містечках. До державних (королівських) у Пінському повіті належали містечка Мотоль, Нобель, Погост Зарічний, Логишин та Городна. Погост Загородський був приватновласницьким містечком. Мабуть, ця грамота у ВКЛ діяла до скасування магдебурзького права.

Згадується Нобель і на картографічних джерелах. Зокрема на Радзивилівській карті 1613 року. Прямо в центрі полісся знаходиться Нобель. Це також перше картографічне джерело XVII століття де зустрічається назва Україна. По-

⁵ Пенязь — назва монет Великого князівства Литовського типу денарій, карбування яких велося на різних монетних дворах цієї держави, починаючи з кінця XIV століття і тривало з перервами до першої половини XVII століття. Припускають, що окремі ранні типи цих монет карбувалися в Луцьку.

лісся ж починає називатись Поліссям із XIII столлітя.

Рис. 7: Фрагмент радзивилівської карти ВКЛ. 1613р

Релігійний аспект

У пінських «Писцевих книгах» зберігається унікальна інформація про духовні храми Нобля. Згадано 5 нобельських церков: Миколаївську, Спасівську, Воскресенську, Петровську та Пречистенську. Серед ноблян збереглася легенда, що колись тут було 7 церков, щоб жителі містечка могли молитися кожного дня в іншому храмі.

Цікаві перекази про нобельські церкви були записані в 1970 р. учасниками етнолінгвістичної експедиції на Полісся під керівництвом академіка Микити Ілліча Толстого. Вона здійснювалася за спеціально розробленою «Програмою Поліського етнолінгвістичного атласу». Було охоплено більше 120-и населених пунктів, серед них і Нобель. Тоді вченими-лінгвістами було зафіксовано такий запис: «Той город...

яки-то замки тут були, де-то у нас тут зовуть якé-то замчишча, от там – замок, якісь королі були. Мніго воён булó, и дванацать церквей було, от на тий горі церков стояла, там всяки цепочки, всяки таки крестики находили, прямо діти шука́ли і усьо находили там». Запис 1970 року передає народний переказ про існування 12 храмів у Ноблі. Цифра 12 – відомий фольклорний символ завершеності, повноти. Отже, у традиційній уяві Нобель поставав містом, повним церков. Наявність великої кількості храмів в одному населеному пункті – явище на Поліссі не поодиноке. За переказами, у давнину в Турові існувало 75 церков, за що місто називали другим Єрусалимом.

У 1555 році Храпин відійшов у вигляді заміни Пінському владиці та священику Нобельської Миколаївської церкви. За наказом Хвальчевського ця церква із Нобля була перенесена в Храпин. Щоправда, причини цього не вказувалися. Мабуть, це сталося через невелику кількість жителів у Ноблі, адже Война зазначав: «Не можна не відмітити, що в такому невеликому місті було аж 5 церков».

В іншому документі – реєстрі поточних справ 1664 року Пінського старости Яна Млоцького, за 26 вересня записана скарга отця Йосипа Савича, священника церкви Святого Миколи містечка Нобля. Він скаржився на міщан нобельських: війта Кирила Степановича, підвійськового Степана Проневича та Федька Ходневича. Вони та їхні помічники, інші жителі Нобля, імен яких священник не знав, 21 вересня 1664 року вчинили щодо самого священника, його дружини Марини Гуринович та брата Сидора насильницькі дії.

Незважаючи на неприємні обставини, але це друга за давністю письмова згадка прізвища Ходневич.

25 вересня в Нобель приїздив генерал Роман Сачковський і в присутності шляхтичів Яна Островського та Степана Красовського провів огляд потерпілих. Описані були побої, вчинені нобельськими міщанами. У представників родини

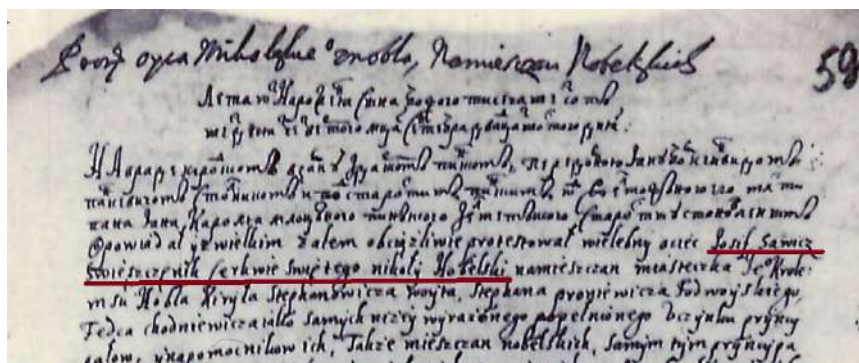

Рис. 8: Фрагмент скарги отця Йосипа Савича зі реєстру поточних справ 1664 року Пінського старости Яна Млоцького

Савичів виявили спухлі голови та сині руки.

Цей документ може свідчити, що Миколаївська церква й у XVII столітті була розташована в Ноблі. Значить, у XVI столітті вона не була перенесена в Храпин.

Поліські священники мали інколи й особливі пільги. В актах Віленської археологічної комісії зазначено, що єпископ Пінський Макарій позбавляє храпинського священника від сплати куничного збору, податку в єпископську казну, зборів на об'їзди, на намісника, побудову замків, мостове. А князь Федір Ярославич у 1518 році обдарував жертвами 5 нобельських церков.

За «Писцевими книгами» вдалося встановити навіть імена нобельських священників того часу. У Миколаївській церкві служив Василь Олешкевич, у Спасівській – Пилип Пашкович, Роман Гошанович, у Воскресенській – Кіндрат (прізвище не вказано), у Петрівській – Прохір Якович, Хома Гошилович, у Пречистенській – Федір Федорович. Автори писцевих книг детально перераховують розміри земельних наділів нобельських священників.

Землі села Храпин у XVI столітті згідно книги Хвальчевського належали Пінському владиці та священнику Микола-

ївської церкви міста Нобля. Церковні землі розпочиналися за рікою. Донині частину села називають Заріка. І коли проводилася друга поміра в Пінському старостві, Война теж записав, що землі тут належать Пінському владиці та священнику Миколаївської церкви міста Нобля.

Станіслав Хвальчевський, описуючи землі Нобля, чітко вказує місце розташування Спасівської церкви: на городищі, тобто на самому чільному місці. Це підтверджує думку, що даний храм був однією із найстаріших святинь міста. Свідченням цьому слугує й той факт, що храмовим святом (день освячення храму) в Ноблі споконвіку був Спас. Інші церкви стояли на ринковій площі неподалік одна від одної.

Історик Ярослав Погоральський вказує на те, що на Русі Спаські церкви пов'язані зі княжою резиденцією. Культ Спаса – це елемент елітарної князівської культури, запозичений з Візантії як культ імператорський. Ймовірно Нобель був резиденцією Пінських князів, а тому ятв'яги і прийшли грабувати його.

Нобельський монастир

Свято-Преображенським чоловічим монастирем, який діяв у XVI столітті в Ноблі, опікувалася сама королева Бона. Володимир Рожко, відомий український історик-архівіст, вважав його духовною фортецею українського православ'я на Поліссі в литовсько-руську добу. Монастир був заснований православними князями Пінськими, що вели свій родовід від великого київського князя Володимира. Уродженець Пінська, кандидат богослов'я Віктор Костюк, який вивчав історію Пінської єпархії, подає відомості, що засновником та фундатором Нобельського монастиря був Пінський князь Федір. Датою будівництва називає 1519 рік.

У 1524 році королева Бона велить писарю Івану Михайловичу надати цьому монастирю особливі привілеї – право

ловити рибу в озері Небель та в річці Прип'ять. У тому ж 1524 році королева розглядає скаргу про володіння землею між ігуменом Нобельського монастиря та боярином Антоном Андрійовичем. Землі в Ноблі тоді поділялися на міські, боярські, архімандритові, «владичі» та попівські. Ігумен Свято-Преображенського чоловічого монастиря тримав поле Горбаківщину в якості церковного, а було воно власністю боярина Антона Андрійовича. Королева наказала ігумену брати із цього поля лише десяту частину прибутку й пропонувала йому більше «кривди не чинити».

Ось як описує Нобельський православний монастир Володимир Рожко. Монастир був побудований із дерева, назву свою отримав на честь Преображення Господнього й знаходився в урочищі Горбаківщина. На той час він був центром культури й освіти. Тут відправлялися богослужіння, переписувалися церковні книги, літописи, ченці проводили місіонерську проповідницьку діяльність у навколишніх селах. Так було заведено тоді в усіх святих обителях. Окрім молитов, монахи займалися сільськогосподарськими роботами: вирощували на бідних поліських ґрунтах хліб, розводили худобу. У селах, де монахи проводили місійну роботу, Пінські князі вибудовували численні храми. Тоді з'явилися церкви в селах Кухче, Кутин, Локниця, Морочне. Якої мистецької вартості був монастирський храм Преображення Господнього, судити важко, але за переказами, це був справжній шедевр, гідний князівського роду та творчості поліських майстрів. Свідчень про те, коли припинив свою діяльність Нобельський чоловічий монастир, на жаль, відшукати не вдалося.

Нобельське Четвероевангеліє

Вивченню історії древнього Нобля присвячено багато днів пошуків. Ці затрати сповна себе виправдали, бо вдалося відшукати факти, які не були відомі. Улітку 2014 року В.Т.

відкрила для себе інформацію про рукописну книгу, написану в Ноблі 1520 року.

Рис. 9: Нобельське Четвероевангеліє

Знайшла її в дослідженні російського письменника Петра Гільтебрандта. Петро Андрійович був запрошений для розбору рукописів Віленської публічної бібліотеки. На початку своєї роботи він знайшов невеличку шафу з 3-4 десятками рукописів латинською мовою та 2 великі вітрини, заповнені рукописами латинською та польською мовами. Серед них був і давній рукопис, написаний церковнослов'янською мовою. Гільтебрандт зробив короткий опис Євангелія і вніс його до каталогу під № 15: «Нобельское (Нобель – местечко и в старину, и теперь Пинкаго уезда) Четвероевангеліє 1520 года, в четвертку (длины $4\frac{3}{4}$ верш., шир. $3\frac{1}{4}$), 347 листов или 694 стр., по 16 строкъ на странице, в малиновомъ бархатномъ (въцветшемъ) переплете, украшенномъ» позолоченними Распятієм посредине, а по угламъ – четырьмя евангелистами».

Автор монографії дає невелику характеристику давньому пергаментові: «Передмова до Євангелія від Матвія неповна. Написання суцільне, де немає розділових знаків». Післямову до нобельського рукопису Гільтебрандт подає без перекладу. Із цього запису стає зрозумілим, що «книга ця, названа «тетро», створена при королі Сигізмунді, єпископі Іоні, владиці Турівським та Пінським, при князеві Федорі Ярославовичу, повелінням христолюбця, раба Божого Симеона Батиевича, старця (старости) Хоїнського, і дана в храм Святого Миколи в Ноблі. А хто цю книгу візьме від церкви Святого отця Миколи в Ноблі Пінського повіту, той буде проклятий у цей вік і в майбутній. А писав дяк, многогрішний раб Божий Севастьян Аврамович у Ноблі. Закінчена книга ця місяця червня, у перший день місяця, у день Святого Іустина філософа й мученика Іустина».

Зрозуміло, що даний рукопис створювався в Ноблі, але залишається загадка: писалося це Євангеліє в церкві Святого Миколи чи було подароване їй після написання. Можливо, книга разом із Миколаївською церквою була перенесена в село Храпин?

Більш детальний опис Нобельського Четвероевангелія знаходимо в російського історика, археографа Флавіана Добрянського. Він народився в сім'ї священника села Черниці Новоград-Волинського повіту Волинської губернії. Закінчив Волинську та Московську духовні академії, а в 1876 році був запрошений до складу Тимчасової комісії, створеної у зв'язку з «Височайше утвердженням» проектом відкриття у Вільні Публічної бібліотеки та музеєм при ній. Інформацію про Нобельське Євангеліє він подає під номером 35:

«Л. 1. Передмова до Євангелія від Матвія. Початку немає.

Л. 2. Євангеліє від Матвія.

Л. 98. Передмова до Євангелія від Марка.

Л. 100. Зміст.

- Л.102. Євангеліє від Марка.
 Л. 159. Зміст Євангелія від Луки.
 Л. 161. Передмова.
 Л. 164. Текст.
 Л. 257. Заголовок Євангелія від Іоанна й передмова.
 Л. 260. Євангеліє від Іоанна.
 Л. 325. Соборник.

Російських святих у соборнику немає. Далі вказані тижні Великого Посту, різні потреби. У кінці подані вказівки на євангелівські читання».

Рис. 10: Нобельське Четвероєвангеліє

Автор робить відмітку: «...полуустав довольно небрежный». Таке письмо властиве людині без належної освіти. Мабуть, таким був дячок-переписувач Севастьян Аврамович, бо чорновою рукописною роботою під наглядом священників та ігуменів монастирів займалися нижчі церковні чини: диякони, псаломщики, послушники. Імовірно, що над книгою працювало кілька переписувачів, адже на звороті 347 сторінки Добрянський відмічає запис, зроблений тим же почерком, що й зміст Євангелія: «Буде й буде Микольському добра два й три, і до п'яти попів, а писав Левко, дячок Глоумі...»

Гільтенбрандт подає також уривок Євангелія на сторінці 167. Зрозуміло, що даний рукопис створювався в Ноблі, але необхідно уточнити: писалося це Євангеліє в церкві Святого Миколи чи було подароване їй після написання. Цілком імовірно, що книгу було переписано із більш старого Євангелія безпосередньо при церкві. Цікаво було б дізнатися, із якого тексту переписувалося Нобельське Євангеліє. Історик Добрянський зазначає, що в ті часи часто позичали книги для переписування на великих відстанях. Так, Свято-Троїцький Віленський монастир «пожичаєть» у Дерманського монастиря (Волинська губернія) «Творенія Симеона Новаго Богослова»: Тому в монастирях і церквах, що знаходяться далеко один від одного, є однорідні рукописи.

Як поліська святиня потрапила до Вільнюса, мабуть, залишиться загадкою. Про деякі книги автор розповідає, коли й ким вони були передані. Наприклад, під номером 36 описане Євангеліє 1725 року, яке було доставлене в бібліотеку в 1865 році інспектором Янушковичем від священника Будиловича. Про Нобельське Євангеліє таких даних, на жаль, немає. Добрянський пише: «У середині XIX століття граф Тишкевич заснував у Вільнюсі Музей давнини. Колишній попечитель Віленського навчального округу Корнілов ревно займався пошуками старих рукописів. Він бачив, що вони масово зникають, і хотів зберегти те, що вціліло, тому в 1865-1867 роках відрядив у Західний край досвідчених осіб, щоб привезли до Вільно (старовинна українська назва Вільнюса) рукописні книги, які мали цінність». Напевне, тоді потрапило до Вільнюса й Нобельське Четвероєвангеліє.

Надзвичайно цікавий факт існування прокляття на вилучення Євангелія із церкви. Воно дуже серйозне, адже накладене на всі віки й навіть для загробного світу. Читаючи праці Гільтебрандта та Добрянського, знаходимо пояснення цього явища. Виявляється, рукописи вже тоді користувалися великою популярністю, і придбати їх бажало багато людей.

І щоб зберегти книгу, написану для церковних потреб, переписувачі вдавалися до таких, не зовсім Божих дій.

Про значимість Нобельського Четвероевангелія говорить і той факт, що книгу згадує у своїй багатотомній «Истории Русской Церкви» митрополит Московський і Коломенський Макарій (Булгаков). У п'ятому томі «Период разделения Русской Церкви на две митрополии» читаємо: «Несколько рукописных книг, употреблявшихся в Литовской митрополии, сохранилось доселе. Таковы пять Евангелий XVI века, из которых одно Нобельское, писано 1520 года при епископе Туровском и Пинском Ионе и князе Федоре Ярославиче для Никольской церкви местечка Нобли Пинского повета...».

Литовці гідно бережуть наш раритет. Для нього виготовили спеціальний футляр. Коли у Вільнюській бібліотеці дізналися, що українці цікавляться книгою, її відправили на реставрацію. Євангеліє було повністю очищене від вікового бруду, підготовлене до якісного сканування для репринтного перевидання. Водночас на ньому символічно залишилися потертості від читання та сліди від свічкового воску. Фрагменти первісної книги, які неможна було відновити, литовці зберегли для вивчення й огляду дослідниками. Це клаптики полотна, лляних і ниток, рештки оздоблення книги. За весь період зберігання книги у Вільнюській бібліотеці нею цікавилася небагато людей. У листку реєстрації користувачів цією книгою зазначено, що Нобельське Четвероевангеліє переглядали, вивчали науковці 16 разів: уперше – у 1964 році, востаннє – у 2014 році. Серед тих, хто вивчав Євангеліє, були Запаско Яким Прохорович, доктор мистецтвознавства, член Міжнародної асоціації дослідників кириличної книги в Оксфорді, Лабінцев Юрій Андрійович, культуролог, славіст.

Книга має 702 сторінки, написані чорним чорнилом, а заголовні слова - червоним кіноваром. Учені стверджують, що читати рукопис навіть зі знанням старослов'янської мови нелегко, бо в тексті є багато скорочень, суцільних рядків,

які можуть сягати одного абзацу. Над вивченням книги ще будуть працювати спеціалісти, адже це одна з рідкісних документальних пам'яток Великого князівства Литовського. Важливу інформацію для своїх праць тут знайдуть лінгвісти, історики мистецтва, дослідники палітурки і технологій виготовлення чорнила, фарб і металів. Ось перші коментарі вчених: у тексті Нобельського Євангелія зустрічаються елементи народної мови. Переписувач, можливо, несвідомо відступав від норм церковнослов'янської мови, використовуючи подекуди літеру «і», а «ять» замінюючи на «є». Такі відступи зустрічалися і в інших переписаних церковних книгах XVI століття. Поділу на слова в тексті немає. Червоним кіноваром виділені цитати зі Старого Заповіту та слова Ісуса Христа.

На полях Євангелія зустрічається малюнок Голгофи зі Святим Хрестом. Він позначає кінець розділів. Дослідники рукописних видань стверджують, що знак Голгофи – рідкість для тодішніх Євангелій. Зустрічаються також у тексті правки слів, перекреслення, а на полях – пояснення та коментарі. Поліський рукопис створили для використання під час богослужінь, У тексті немає мініатюр євангелістів. Натомість їх зобразили на кутиках обкладинки, а у її центрі – сцена з розп'яттям Ісуса Христа. На зворотному боці книги збереглися ніжки, які передбачалися для того, щоб класти книгу на вівтар. Уцілів також оригінальний ремінець. Книгою активно користувалися, а тому її відновлювали. Про це свідчать обрізані знизу та пофарбовані збоку сторінки.

Священник-краєзнавець Павло Євгенович Дубінець дізнався, що книга зберігається в бібліотеці Академії наук Литви імені Врублевських, почав спілкування з її працівниками. До співпраці був залучений Павло Гриценко, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України, та Василь Яніцький, наш земляк, депутат Верховної Ради восьмого скликання. Була проведе-

на копітка робота з повернення книги на батьківщину.

«Ця історична знахідка руйнує міф про те, що українське Полісся було населено неосвіченими мешканцями, – зазначив професор Павло Гриценко.—Нобельське Чевероевангеліє перевертає історію Європи. Збагніть одне: багато народів, які сьогодні хизуються, що вони є провідними в Європі, у світі, не мають подібних пам'яток. Ми сьогодні починаємо по-справжньому пізнавати самих себе. Ця праця – одна із дешифр доробку нашого народу, і його читати не перечитати. Наукова цінність цієї знахідки – ствердження того, що на початку XVI століття книги давно покинули ареал Києва, вони стали набутком усієї України. У цій книзі найцікавішим буде відшукати місцеві діалектні особливості, адже північна частина Полісся – це унікальний за інформативністю регіон у загальнослов'янському вимірі, адже зберігає елементи мови V-VI століть нашої ери. Можна лише уявити, які тут є мовні поклади».

14 червня 2020 року в Ноблі, за сприяння ексдепутата Верховної Ради Василя Яніцького, було відкрито пам'ятний знак найдавнішій рукописній книзі Полісся. У цей день тут відзначали 500-ліття поліського раритету, бо саме 14 червня 1520 року в містечку Нобель дяк Севастьян Аврамович поставив останню крапку, переписуючи Священну книгу. Тепер в Ноблі є ще одне місце, де можна вклонитися віковичному людському прагненню до Істини.

За кошти благодійного фонду «Наш край» Василя Яніцького було виготовлено факсимільні копії книги. Тепер вони знаходяться у багатьох бібліотеках України. Одну з них Василь Петрович подарував і селу Нобель. Ця подія відбулася під час святкування 5-річчя утворення Локницької ОТГ, до якої нині відноситься село Нобель.

На відміну від Нобельського, Пересопницьке євангеліє було написано живою, розмовною мовою і тому становить таку цінність хоч останнє і написане на 40 років пізніше.

Унія

У 1596 році, у Бересті проголошується церковна унія православної і католицької церков. Від тоді і аж до кінця Речі Посполитої функціонує Пінська унійна єпархія⁶ (1596 - 1795) - церковно-адміністративна одиниця у складі Руської Унійної Церкви. Вона підлягала Київській унійній митрополії. На території Пінської унійної єпархії були також православні парафії. Проте про діяльність православних парафій у XVI столітті невідомо, але є відомості про унійні храми. В Нобелі тоді діяв Нобельський деканат. Тобто в Ноблі був благочинний і до Нобельського деканату входили такі храми: чотири Нобельських - Святого Миколи (1557 рік), Воскресіння Господнього, Святих Петра та Павла, Преображення Господнього, два Морочненських – Святих Петра та Павла (початок XVI століття) та Різдва Божої Матері, Воздвиження Чесного Хреста в Локниці, Різдва Божої Матері в Храпині, Святої Параскеви в Кухчі, Святого Миколи в Сенчицях. Не названа серед унійних храмів Нобельська Пречистенська церква, яка згадується у писцевій книзі Войни. До Нобельського деканату відносилися також церкви сіл Жидче, Невель, Войновичі, Залізниця, Пожог. Один з ініціаторів унії, Кирило Терлецький, була власником сіл Річиця і Неньковичі. Знадується Нобельський деканат і у журналі діяльності Юрія Булгака в 1729-1737 роках. зазначається, що Нобель був центром Нобельського деканату (протопопії).

У скарзі за 1660 рік згадується священник Іван Лавренцевич, що служив і в Ноблі і в Задовжі.

Достеменних фактів про долю кожної із 5 нобельських святинь XVI століття немає. Деякі вчені-дослідники стверджують: «Саме від ординців загинув древній Нобель у вогнях пожеж». Але відомо, що у 1673 році, у Ноблі було 5

⁶ Антоній Миронович «Турово-Пінська єпархія XI – XVI століть»

священників⁷ : Кирило Кіндратович, Михайло Жданович, Никифор Сабович, Степан Мойсієвич та Йозеф Сабович. Значить, тоді діяло в містечку ще 5 церков. Кожен священник платив податок за 1 дим.

Козаччина

Перші козацькі повстання почались в кінці XVI століття. Набільше з них, що почалось 1648 року очолював Богданом Хмельницьким. Обраний гетьманом Б.Хмельницький, уклавши угоду про військово-політичний союз із кримським ханом Іслам-Гіреєм III, розгромив військо Речі Посполитої на Жовтих Водах 6 травня і під Корсунем 16 травня.

Здобуті перемоги та дії розісланих Б.Хмельницьким козацьких підрозділів відіграли вирішальну роль у переростанні козацького повстання в козацьку революцію, складовою якої стала селянська війна (червень 1648 — червень 1652). 11 листопада 1648 року гетьман і старшини уклали з польським королем Яном II Казимиром Ваза перемир'я, внаслідок якого армію було відведено на схід за умовну лінію р. Горинь — м. Кам'янець.

У жовтні 1648 року повстали міщани Пінська. В околицях Давидгородка восени 1648 року діяв повстанський загін, сформований з зем'ян, міщан і селян з міста та Давидгородської маєтності, які «козацьким способом» обрали собі полковником міського війта Івана Богдашевича. Проте досить швидко польсько-литовській армії вдалося придушити повстання на Поліссі. До розгрому повстанців найбільших зусиль доклало литовське військо князя Януша Радзівілла. Оборона Пінська повстанцями хоч і завдала польсько-

⁷ Андрій Рахуба «Метрика литовська. Реєстри подимного Великого князівства Литовського»

литовській армії Януша Радзивілла та війську місцевої шляхти значних втрат, зрештою закінчилася поразкою і різаниною повсталих на початку листопада 1648 року. 1649 року козацький полк припинив існування через відступ козацьких військ з цих теренів.

Бярнацкі Вітальд у своїй праці "Паўстаньне Хмяльніцкага. ваенныя дзеянні ў Літве ў 1648—1649 гг" так описує ті події:

Як пісаў аўтар рэляцыі ў «Theartum Europaeum», «калі ўсё жывое пацягнулася ў Кракаў на каранацыю новага караля, [Януш Радзівіл] скіраваўся на мяжу [Літвы] з Каронай». У пачатку 1649 г. ён быў ужо ў Берасьці, дзе пад ягоную каманду перайшлі падначаленыя Фэліцыяну Тышкевічу харугвы Берасьцейскага павету, якія налічвалі 400 шабляў. Адбылося гэта дзякуючы павазе шляхты да дому Радзівілаў, бо паводле сваёй гетманскай пасады ён ня меў над імі ніякай улады. Яны падпарадкоўваліся выключна рашэньням соймаку, які іх наняў.

20 студзеня 1649 г. Тышкевіч рушыў зь Берасьця. Ідучы ўздоўж мяжы з Валыньню, ён разьбіваў дробныя аддзелы паўстанцаў, «ачышчаючы ад гэтых лайдакоў тамтэйшы край». 28 студзеня Тышкевіч дайшоў да Нобеля і аб'єднаўся з харугвамі Рыгора Мірскага, якія там стаялі («другая палова войска»).

Услед за Тышкевічам ішоў Януш Радзівіл. 30 студзеня рушылі з Нобеля праз (Давыд) Гарадок на Тураў. Войска ішло трыма калёнамі. Правай, якая дзейнічала ўздоўж мяжы з Валыньню, камандаваў Вінцэнт Гасеўскі; левай - Юры Тызэнгаўз; сярэдняй і адначасова ўсім войскам - Януш Радзівіл. На галоўным напрамку харугвы апарэджвала група коньніцы на чале з ротмістрам Крыштапам Есманам. Палкі

аб'єдналися зноў 5 лютага ў Тураве, які паўстанцы пакінулі «з усёй здабычай», калі пачулі пра набліжэньне войскаў князя. Тураўскія мяшчане добраахвотна адчынілі брамы перад літоўскімі жаўнерамі.

(Бярнацкі Вітальд)

Так само ті події описує й автор «Чорної ради» Пантелеймон Куліш⁸. У Ноблі 1649 року два тижні стояло військо, направлене для придушення козацького повстання.

У травні 1649 року поновилися воєнні дії. У бою під Лоевим 31 липня було зупинено наступ литовців. Одне військо Речі Посполитої потрапило в облогу під Збаражем (30 червня — 13 серпня), інше виявилось розгромленим 5 серпня під Зборовом. Союзник гетьмана — кримський хан Іслам-Гірей III, — намагаючись протидіяти затвердженню незалежної України, пішов на угоду з Річчю Посполитою і змусив гетьмана укласти 8 серпня Зборівський договір. Його умови викликали в козацькій Україні восени 1649 — 1650 нову хвилю виступів населення.

Копний суд у Хойно

19 квітня 1649 року Юрію Нелюбовичу-Тукальському, військовому й підстарості Пінському, надійшло рішення копного суду про покарання за скоєні грабунки. Під цим рішенням стояли підписи генерала Пінського повіту Яна Явоша та панів Павла Горбачевського й Кіндрата Колба. Вони побували 11 квітня 1649 року на третьому копному суді в селі Хойно. Там розглядалася справа здійснення пограбувань у маєтку цього села козаками й жителями навколишніх сіл. Зібралися піддані Станіслава Сарбінського, старости Грабовицького із села Жидча, жителі сіл Семаховичі, Омит, Прикладники,

⁸ Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши (1340-1654): [в 3 т.] / П. А. Кулиш. - Москва : Унив. тип., 1888 - 1889.

Дворець (по 3 чоловіки з кожного), а також п'ятеро міщан з Нобля Гурин Ходневич, Гван Колбун, Хведець Ковенчич, Гриц Жукович та Костюк Горинич. Війт Хоїнський Семен Міревич із підданими хоїнськими розповідав, що під час нападу козаків на Пінський повіт був пограбований Хоїнський двір, який належав до Пінського замку. Було забрано тварини рогаті й нерогаті, коні, кобили, олово, мідь, начиння домашнє, попсовано збіжжя, знищено зерносховища.

Про вчинену шкоду говорили на двох попередніх копах. Тоді й було сказано, що серед козаків були міщани Нобля та піддані старости Грабовського із сіл Невля та Жидча. Грабіжників цих було багато, вони пограбували багато речей із двору Хоїнського, але частину забраного вже повернуто до двору. На третій копі Пилип Куцевич із Жидча зізнався, що із їхнього села до козаків приєдналося аж 15 чоловік. Але майже все награбоване вже повернули. У нього ще залишилася пряжа, а в Нінада Червощина – скринька. Опитувалися й інші учасники пограбування. Майже все награбоване селянами й нобельськими міщанами було повернуто до Хоїнського двору.

Отже, перша згадка прізвища Ходневич з прив'язкою до міста Нобель зафіксована саме під час козаччини у 1649 році.

Копний суд – це судовий орган нижчої інстанції. Такий суд розглядав усі місцеві кримінальні справи, міг виносити навіть смертний вирок. Право судити копним судом дано Литовськими статутами.

Копний суд у Морочно

25 жовтня 1649 року Пінський підстароста Юрій Нелюбович-Тукальський розглянув заяву Пінського генерала Яна Яноша «Про показання селян на копі відносно пограбування різного майна під час козацьких заворушень». 27 вересня

1649 року генерал Ян Янош разом із шляхтичами Томашем та Степаном Серницькими побували на копному суді в селі Морочне де слухали показання місцевих селян. На цьому суді були присутні пан Лев Лопацький, підвійт села Степан Базиля-Тишковський та пінський комірник Андрій Ніпранович. Лев Лопацький розпитував присутніх про маєтність, забрану козаками з його двірця в Морочному. Потім почали опитування Степан Тишковський та Андрій Ніпранович. Вони розповіли про вет шкоду, нанесену козаками в Пінську та Ноблі, про спалені будинки в Морочному й смерть від козаків пані Тишковської. А ще цікавилися, як козаки дізналися про те, що шляхтичі переховуються у Вишенському лісі (біля нинішнього білоруського села Вешня – В.Т.), хто із села Морочне сприяв козакам.

На їхні запитання відповідали селяни Морочного Гриць Букович та Сергій Орабчич. Вони повідали про події, які відбувалися в їхньому селі 1648 року, за три дні перед Святим Дмитром. Тоді до Морочного з Пінська та Нобля прибули козаки, вони зупинилися у місцевого священника. У дворах панів Лопацького, Рощини та інших «чинили шкоду». Увечері до будинку священника прибули «два підданих морочненських» – Микита Євтухович та Кіндрат Вірбілович. Поклонилися козакам і сказали, що хотіли з доброю новою йти аж у Нобель до козаків, а тепер «щастя мають, що козаків принесло в наше село». Вони й розповіли, що пани Колб, Ніпранович та Туштаковський з жінками та дітьми, з маєтністю різною сховалися від козаків у Вишенському лісі. А ще ці селяни повідомили, що у панів-утікачів дуже багато різних скарбів, тому запропонували провести «панів отаманів» до місця переховування названих осіб, Козаки відповіли, що таку новину вони чули ще в Ноблі, її повідомили жителі Сенчиць, але не вирушали до Вишенського лісу через те, що сил козацьких нині в Морочному замало. А потім прийшли муравинці й повідомили, що теж допоможуть к

— — — — —
козакам. При тій розмові були морочненські поповичі Аврин та Степан Кучмичі й люди з інших сіл, які теж хотіли допомогти. Свої бажання бути разом із козаками висловили морочненські піддані владики Ясько Озарович та його син Петро. Вони повідомили, що біля Ізанчиць дуже багато панської худоби.

Козаки запропонували всім збиратися та готувати коней. А муравинців попросили їхати додому, щоб приготували човни для поїздки до Вешні. Із козаками з Морочного вирушило багато люду, серед них було й два поповичі, а дорогу показував Ясько Озарович із сином Петром. Коли їхали з Морочного до Погосту, в урочищі Вклоннім зустріли людей, котрі повідомили, що погощани й муравинці готуві їхати до Вешні. Для цього приготували човни. А коли у вівторок приїхали туди, цілий день чекали інших козаків із Нобля. Вони прибули з їхнім войтовичем Яхном та іншими міщанами. Тоді майже всі козаки залишилися в Погості, а морочляни, муравинці, погощани та нобляни звечора попливли Стиром до Іванчиць та Вешні. «Вони ту роботу зробили», про яку говорили Ніпранович та Тишковський. Ось такими були свідчення морочнівських селян. А на копному суді ні Яська Озаровича, ні його сина Петра не було. Тоді Непранович та Тишковський пішли до них додому, аби вони перед судом постали. Чим завершився цей копний суд, невідомо. Генерал повідомляє, що цю справу мали владнати Сильвестр Оранський та Гініуш.

Татари

У «Актах Віленської археологічної комісії» (т 34) є скарга про плондрування татарами містечка Нобель і навколишніх сіл. Зі згадок пограбованих сіл, можемо припустити, що татари прийшли з Волині. Спершу, 9 грудня були пограбовані Угриничі (Камінь-Каширський район). Далі, татари просу-

ваючись вздовж річки Стохід спалили вщент Любешів, а потім в ніч з 18 на 19 грудня спалили і Нобель. Опісля Нобельського погрому татари наймовірніше розділились і одні пішли на захід, де 26 грудня пограбували Дольськ (Камінь-Каширський район), а інша частина пішла на південь, де 24 грудня пограбували Задовже і Кухче.

У заяві кажеться «Переді мною, Владиславом Казимиром Войною, підстаростою Пінським, жаліються жителі містечка Нобля та їхній війт Стефан Величкович, що в ніч з 18 на 19 грудня 1653 року, плюндруючи Волинь, у містечко вдерлися татари і знищили його. Прибуло декілька сотень кінних воїнів, запалили місто, до тисячі жителів узяли в полон, біля півтисячі порубали. В основному це були чоловіки із світлими головами. Ті ж мешканці, що втекли з поганських рук і залишилися живими, не мають нині маєтності і худоби. Вони жаліються, що їх ніхто не захистив від такого свавілля». Півтори тисячі втрат каже також про розмір тогочасного міста.

Пояснення, чому татари потрапили на Полісся, можна знайти в «Слов'янській енциклопедії»: «Після поразки під Батогом між Річчю Посполитою та Україною в особі Богдана Хмельницького проходили різноманітні переговори, за ширмою яких обговорювалися умови нового договору. Обидві сторони готувалися до нової війни.

Кінцева розв'язка наступила тільки осінню 1653 року, коли зустрілися великі польські та козацько-татарські сили. У кінці листопада цього року Богдан Хмельницький вважав, що поляки ослабли і їх можна атакувати. Але із цим не погоджувався кримський хан.

4 грудня 1653 року вперше зібралася польсько-козацько-татарська комісія. Вона мала встановити умови перемир'я. Не згодившись із частиною цих умов і знаючи, що його послі в Москві розпочали активні переговори із царем Олексієм Михайловичем, Богдан Хмельницький із цієї комісії вийшов.

А поляки з татарами домовилися, що за підсумками війни 1652-1653 років відновлюється Зборівський договір. Польща зобов'язувалася щорічно платити татарам данину з одночасною виплатою контрибуції в 100 000 злотих. Крім того, поляки дозволяли татарам 40 днів грабувати Волинь та брати «ясир» - полонених».

Про ті події пише у своєму «Сказанні про війну козацьку з поляками» Самійло Величко: «До Піни і до Прип'яті вся країна страждала від татарів. Із одних шляхетських будинків у неволі забрано дівчат і жінок до п'яти тисяч...» Серед них і наші земляки. Яка ж доля чекала полонених? Бошпан стверджує, що «кримські татари своїх полонених продавали туркам та іншим або відпускали за викуп».

Через кілька поколінь збереглися серед селян спогади про ті події. Вони зафіксовані в легендах, топонімічних назвах, піснях.

Збереглися до наших днів на Поліссі пісні⁹ про чужинські напади. Ось як закарбувався в одній із них далекий відгомін 1653 року:

Ой, татари в полон гнали,
Всіх дівочок позаймали.
Да й загнали до долини,
Стали ділити по дівчині.
Усім, усім по дівоньці,
Як по ясній зіроньці...
А одна зосталася,
Сестра брату досталася.
Вона в ноги вклонилася,
Слізьми дрібними вмилася:
- Ой, кому ж я достануся,

⁹ Ця пісня записана колишньою вчителькою Малайчук Галиною Лук'янівною 17 грудня 1983 року в селі Морочне від Малайчук Олександри Олександрівни, 1918 року народження.

З ким я в парі звінчаюся?
- Ой дівчино- рибчино,
Скажи мені правдоньку,
З якого ти будеш роду,
З якого будеш народу?
Чи з села селяночка,
А чи з міста міщаночка?
- Я не з села селяночка,
Я не з міста міщаночка.
В мого батька дев'ять синів,
Я десята - одиниця.
- Дяку Богу, допитався
Та з сестрою не звінчався.

Між Нобелем і селом Омит височить гора з білим піщаним підвищенням - «Татарка» і дотепер живе в навколишніх селах переказ про її назву, в основу якої покладено саме події, пов'язані зі знищенням татарами містечка Небель. «Серед ординців була одна жінка - татарка, яка знала українську мову. Після пограбування та знищення населення, що не встигло поховатись в навколишніх водяних просторах, задумали невірні виманити вцілілих до Нобеля. Татарка, надівши місцеву одягу і вдаючи себе за вцілілу матір, кликала вертатись до рідного містечка своїх дітей, але ця затія насильників була розгадана, і вони разом з татаркою, що видавала себе за місцеву українку, загинули на горі в кривавій січі», Томуто гора зветься Татаркою. В її назві, без сумніву, знаходимо живе свідчення татарського спустошення давнього княжого граду над озером.

Московицька окупація

Про шляхту

Настрої частини населення після 1863 змальовано у фарс-водевілі Вікентія Дуніна-Марцинкевича «Пінская шляхта». Дія відбувається за часів жорсткої реакції влади, що настала на землях колишньої Речі Посполитої після придушення повстання 1863—1864 років, основною рушійною силою якого була шляхта. Окремі керівники та учасники повстання були страчені, розстріляні, десятки тисяч потрапили до в'язниць, на каторгу. Навіть за співчуття повстанцям, співи гімнів або читання повстанських прокламацій посиляли до Сибіру, як це сталося з дочкою Вікентія Дуніна-Марцинкевича, Каміллою.

Різко збільшилася кількість царських чиновників. Їх треба було утримувати переважно за рахунок селянської праці. Чиновники стали займатися поборами, не боялися брати хабарі. Репресії торкнулися і західного Полісся, де відбувається дія п'єси. Гротескно, автор показує й не так «темноту» пінської шляхти, скільки її заляканість.

Такого окремого стану, як пінська шляхта, не існувало. На Берестейсько-Пінському Поліссі були магнати, бідніша застінкова шляхта і навіть голота – найбідніша її частина. Але в шляхтичів надто великим було почуття гонору. Вони навіть землю орали з гонором. На Поліссі побутував такий анекдот: коли шляхтич орав землю, ставив свою шаблю, щоб селяни їй поклонялися.

У 1793 році був другий поділ Речі Посполитої. Землі Пінського повіту відійшли до Російської імперії. Значна частина шляхти була позбавлена своїх прав, вона наблизилася до становища державних селян. 125 років – із 1793 по 1918 рік – звання пінської шляхти було переслідуючим.

Історики поділяють пінську шляхту на три групи: місцеву - Літвіновичі, Горегляди, Шоломіцькі, Качановські, прибулу - Рамульди, Богатко, Карповичі та шляхту татарського походження - Орди, Калаури, Бут-Гусаїми. У Романа Горошкевича зафіксовано 160 поліських прізвищ шляхетського походження, указано місцевості, де проживали шляхтичі.

На території колишнього Зарічненського району шляхта проживала в Серниках, Чернінах, Люботині, Коніку, Морочно, Муравині, Осовій, Острівську, Павліново, Сенциях і звісно ж, у містечку Нобель.

До неї належали жителі з прізвищами Барановські, Богатко, Боричевські, Дубінецькі, Диковицькі, Жолондієвські, Зелінські, Горбачевські, Горегляди, Гриневичі, Качановські, Калаури, Карповичі, Колби, Коноплицькі, Козловські, Ляшківичі, Лозіцькі, Некрашевичі, Невідомські, Новіцькі, Островські, Полюховичі, Полховські, Протисавицькі, Садовські, Савицькі, Шоломіцькі, Шпаковські.

Головними героями комедії Дуніна-Марцинкевича є сім'я Протасовицьких. Чимало жителів колишнього Зарічненського району мають таке прізвище. Отже, це один із аргументів того, що події твору білоруського письменника відбуваються поблизу наших земель.

Соціально-Економічне становище

За розпорядженням Пінського міського магістрату в 1821 році у Нобель через борги було переселено із Погоста 17

жителів, але згодом вони повернулись назад.

Під час польських повстань 1831 та 1863 неподалік партизанські загони (під Невлем у 1831 році був розбитий загін Титуса Пуславського).

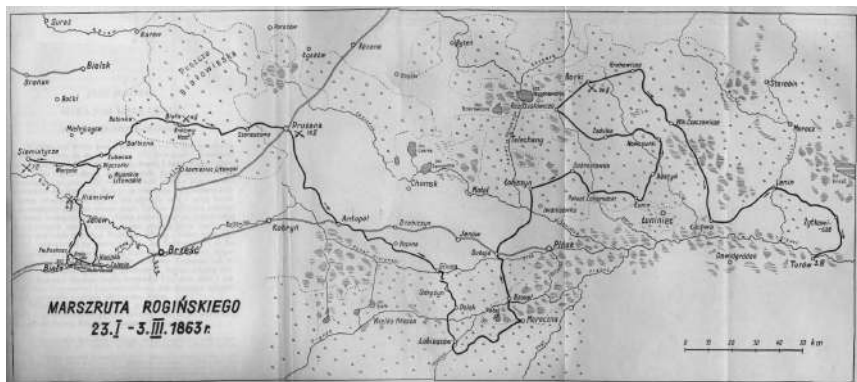

Рис. 11: Маршрут повстанців 1863 року.

У 1855 році містечко Нобель нараховувало 120 дворів і 1030 жителів. Біля нього на військово-топографічній мапі Волинської губернії позначені хутори Переволока, Напорогах, окремо Млин. Озеро ж названо Свіцьке.

У книзі Миколи Єленевського "Время пастыря" є такі рядки: "У 1911 році російський уряд відзначає півстолітній ювілей відміни кріпосного права. У Пінському повіті святкування мали проводити в містечку Нобель. Але пінський міщанин Костянтин Рогосін повідомив: «Місце святкувань слід перенести в село Невель, адже акт 19 лютого 1861 року для парафіян Нобля не має великого значення, бо вони міщани й ніколи не були в кріпацькій неволі».

У «Мінських єпархіальних відомостях» 1889 року зазначається, що із незапам'ятних часів нобляни володіли землею, платячи за неї невеликий оброк. Але в 1871 році землю в них забрали «в казну» й продали на пільгових умовах трьом чиновникам «великорусского происхождения». Ні один із них

не захотів жити в Ноблі й займатися господарством. Усі троє віддали землю в оренду євреям.

Із того часу нобляни стали повністю залежними від євреїв. Не маючи інших засобів для існування, крім землі, вони змушені були й надалі займатися землеробством, але при цьому віддавати орендарам частину збору з поля, сінокошу, пасовищ. Навіть від риби, виловленої в річках. Особливо тяжкими були штрафи, запроваджені винахідливими євреями. Ці утиски нагадували ті сумні часи, коли в Західному краї господарювали євреї як орендарі панських маєтків. За міщанами збереглося лише озеро як їхня власність.

У 12 номері «Отечественных записок» за 1881 рік описана й історія повернення землі нобельськими міщанами. Тоді в III департаменті сенату розглядалася справа 150 сімей Нобля.

Щоправда, названа інша дата – 1870 рік, коли забрали землю у міщан Нобля. Отож протягом 1870 року за розпорядженням того ж Севастьянова, керуючого державним майном Мінської губернії, та завдяки старанням начальника господарського відділення управління державним майном Есаулова, землі в нобельських міщан були відібрані «в казну». У статті наголошується: «Хоча всім було добре відомо, що «нобельськія землі даже никогда не принадлежали ни польской короне, ни казне, а были уступлены, въ XVI-мъ столетіи, мешчанамъ князьями Радзивиллами». Жаль, ніколи не зустрічалися такі документи, де князі Радзивіли дарують нобельським міщанам землю.

А в 1871 році російські чиновники залишили нобельським міщанам тільки садиби, тобто площу, зайняту містечком. А із землі в 4000 десятин утворили три ділянки для продажу. Вони були продані за «купчими крепостями» (акт про придбання у власність майна). Здійснювався продаж від імені управління державного майна г. Севастьяновим. Ділянку 914 десятин отримав сам Есаулов за 1,969 р. 92 к. Йому було

надано розстрочку на 20 років. Друга ділянка 2,562 десятин продана Г.Н. за 2,394 р. 81 к. із розстрочкою на 20 років. Купча була здійснена за дорученням Есауловим. А третя ділянка землі 1500 десятин продана Г. Б. за 1123 р. із такою ж розстрочкою.

Дивно, але одне прізвище в журналі назване - Есаулов, а 2 інші чомусь ні. Названі лише ініціали. Напевне, назвати повні прізвища й імена не дозволяла тодішня цензура. Ці імена можна відшукати у VII (VIII?) томі «Географічного словника Королівства Польського та інших слов'янських країн». Там зазначено, що в 1870 році Нобель було розділено на 2 частини. Одна була дана як нагорода генералу Белградову разом із Бурилівкою (51.5 волоки), а друга – уряднику Ненарокомову (129 волок разом із риболовством).

У журналі «Отечественные записки» прізвища вказані дещо інші. Нобельські землі дісталися ініціаторові земельної афери В. В. Есаулову - начальникові господарського відділення управління державним майном, Ф. Н Ненарокомову - керуючому Мінською контрольною палатою та генералові від «инфантерии» (піхоти) В. А. Бельгарду. «Купчие крепости» здійснювалися від імені управління державного майна. При цьому земля була продана вкрай дешево. І на дуже вигідних для покупців умовах.

Протягом 10 років нобельські міщани всілякими законними методами намагалися повернути свою землю. Писали скарги у різні місця. Мінська палата кримінального та громадянського суду відмовила їм, оскільки вони вважалися чиншовими власниками. У «Минских епархиальных ведомостях» за 1889 рік зазначено, що ноблянам доводилося платити немалі кошти за повернення землі. Кожне подання слід було оплачувати. Ці витрати привели до великої бідності в містечку, але зупинятися нобляни не хотіли.

150 сімей нобельських міщан тоді були приречені на бідність, адже єдиним засобом їхнього існування була земля.

Через рік після того, як у міщан забрали землю, орендарі ферми Бурилівка пінські міщани Гершко Кот, Янкель, Макаревич і Тодорович захопили й риболовлю в урочищі Устя на річці Струмінь, котра належала Нобельській Преображенській церкві. Макаревич та Теодорович завели в Пінському повітовому управлінні справу про цю риболовлю. Нобельський священник Флор Прокопович звернувся в Пінський повітовий суд, представив там документи, що з незапам'ятних часів рибна ловля належала в Ноблі церкві. Так нобляни відстояли й церковну власність.

І ось у 1880 році приходить радісна звістка: процес завершився перемогою ноблян. Земля була їм повернута. «По получении этой радостной вести, они тотчас же обратились къ священнику съ просьбой - отслужить благодарственное молебствие Господу Богу, переменившему Свой гневъ на милость». Тоді в Нобельській церкві відслужили подячний молебен.

У 1894 році російський геоботанік Танфільєв зафіксував, що невеликий пароплав, який курсував від Пінська до Любешова, на початку серпня вільно пропливав по затоплених болотах, і його капітан не знав навіть, де русло ріки.

У 1912 році з фотоапаратом у етнографічній експедиції по Полісся був Ісак Сербов і відвідав Нобель.

Про церковні-освітні справи

У Нобелі були священницькі династії Лявицьких, Кузьмінських, Прокоповичів, Болобовичів. Дослідники стверджують, що унійні парафіяльні священники XVIII – XIX століть – доволі закрыта група населення, що склалася ще з XVI століття. Потрапити туди було складно. Усі вакансії знаходилися під пильним оком місцевих священників. Син отримував

місце батька, а коли синів було кілька, батько мав подбати, аби прилаштувати й інших своїх синів у якусь із парафій.

Після приєднання до Російської імперії, усі церкви до 1839 року насилу були переведені в православ'я. Документи XIX століття про давні церкви нашого краю подають датами будівництва наших храмів в основному роки, коли Полісся вже було приєднане до Російської імперії. Нібито ранішої церковної історії у нас і не було.

У «Списоках метричних книг Брестської та Луцької унійних єпархій 1697-1801 років» у Нобелі згадується дві церкви: Нобельська Пречистенська – із 1758 року; Нобельська Спаська – із 1740 року. Також у Ноблі була Різдва-Богородична церква 1856 року, вона перестала діяти, від неї залишилася тільки земля.

В «Описі Мінської єпархії» за 1878 рік архімандрит Микола розповідає: «У містечку Нобель Пречистенська церква була приписана в 1840 році до приходської Преображенської, яка згоріла від блискавки 22 серпня 1875 року. Через це приход залишився без церкви». Збережено 7 дзвонів згорілої церкви, метричні книги з 1775 року. Ступінь релігійності середній. Молебні служаться часто, а заупокійні літургії та панахиди ще частіше. В той час настоятелем був Флор Прокопович (із 1859), псаломщик – Яків Ненадкевич (із 1867). Кладовище в парафії – одне, на ньому є дерев'яна каплиця де служив Прокопович Йосип.

До приходу входили місто Нобель та село Сваловичі. Прихожан 1206 (станом на 1859 рік) і 101 двір¹⁰, більшість із них міщани, вони займаються землеробством та рибними промислами. Рибна ловля в Ноблі в оренду не здається, а притч сам користується нею.

У 1880 році за гроші виручені від оренди озера, було збудоване приміщення нової церкви, залишилися внутрішні

¹⁰ З переліку містечок складеним Міністерством внутрішніх справ у 1859

роботи. Коштів не вистачало, тому жителя Нобля звернувся за допомогою «до казни». Їм виділили 1083 рублів 42 копійки. Сума ця була надто невеликою для виконання всіх робіт. Наймали спеціалістів по фарбуванню, позолоті й різьбі. Помічниками були місцеві жителі. І знову фінансова проблема: для церкви слід було придбати 9 ікон – 3 великих і 6 малих. За кошторисом на це виділялося 250 рублів. Ніхто з художників не хотів за таку суму малювати ікони. Лише художник Єгоров із Москви згодився допомогти бідній церкві. Коли роботи в церкві були завершені, нобляни почати закупувати для неї начиння. Долучилися найзаможніші міщани. У червні 1889 року було отримано дозвіл на освячення церкви. А у липні 1889 року відбулося відкриття новозбудованої Нобельської Пречистенської церкви. Знаходилася вона в дуже живописному місці. У день освячення зібралося стільки люду, що церква ледве вмістила частину парафіян. Відбудована церква була знову знищена під час Першої світової війни російськими військами.

У приході було церковно-приходське попечительство та церковно-приходське училище, але навчання тут проводиться не кожен рік. Відсоток грамотних був непомітний. Ця школа почала працювати з 60-их років XIX століття як церковно-приходська, що давала освіту за 3 класи. Із 1897 року в новому приміщенні, що збудували селяни, розпочато навчання за 4 класи. Учителями в цей час були Немирович, Ходневич і Самкович. У школі навчалося 30 учнів. Приміщення цієї школи було спалено в роки Першої світової війни, коли російсько-німецький фронт займав цю територію 4 роки.

Справа проти священника

Справа НІАБ¹¹, що має назву «Дело о объяснении Нобельского священника Варфоломея Прокоповича подпискою, дабы онъ не вмешивался въ дела тамошенных мещанъ и не расписывался за нихъ безъ ихъ ведома и личной просьбы». Справа розпочата 26 лютого 1855 року й закінчена 7 грудня 1859 року.

Звернення підписали нобельські міщани Василь Чернякович, Іван Ходневич, Григорій Юхнович, Прокіп Троневиц, Герасим Шкльода, Дем'ян Томилович, Михайло Ходневич, Іван Шкльода, Самсон Чернякович, Улян Ташликович, Устим Крєневич, Хома Томилович, Бенедикт Ходневич, Кіндрат Ходневич, Іван Лицевич, Артем Ходневич, Яків Янцевиц та Семен Крєневич. Усього 18 чоловік.

Тоді в містечку Нобель діяло товариство міщан-християн. Бо в той час там проживало чимало євреїв, які, звісно ж, у це товариство не входили.

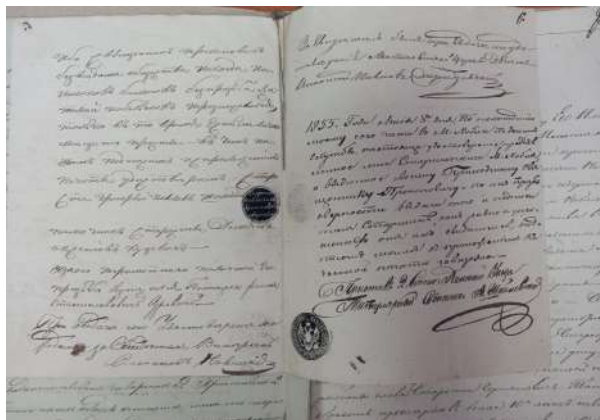

Рис. 12: Документ

Ось зміст звернення нобельських міщан: «Староста міщан-

¹¹ НІАБ, ф. 136, оп. 1, спр. 26185.

християн містечка Нобель Клим Калістратович Чернякович підтримував тісні зв'язки із парафіяльним священником Прокоповичем. Без відома та згоди товариства постійно заключав рідні договори та видавав векселі різним особам від імені товариства. У цих документах за неграмотних підписувався священник, ніби його про це просили. А староста як неграмотний підтверджував ці документи своєю печаткою, на якій написано «Староста Чернякович». Таким чином, ми більше 10 років терпимо різні «невинные притеснения, разные взыскания в нынешние неурожайные лета и по случае военного времени».

Міщани просять, аби зобов'язати священника Прокоповича не вмішуватися у справи товариства й не підписувався за них без їхнього прохання. Це прохання «сочинял и переписывал» зі слів прохачів дворянин Пінського повіту Адам, Людвіга син Серницький.

Священник Варфоломій Прокопович пише рапорт Любешівському благочинному священникові Іванові Демковському, де стверджує, що він від часу служби в Ноблі не заключав договорів і не видавав векселів. А підписувався за міщан лише за їхніми проханнями. «Це дуже «обидно», - пише Варфоломій, - бо в скарзі навіть не вказано, які саме договори я заключав». І просить захистити його чесне ім'я.

Наступний документ справи написаний на захист священника Прокоповича іншими міщанами. Зокрема, староста Григорій Павлович Шкльода завірив печаткою свідчення про те, що священник Прокопович не підписувався за міщан без їх прохання. Ці ж свідчення підтвердив помічник старости Дем'ян Куцевич. Оскільки Дем'ян був неграмотний, за нього підпис поставив поміщик Суревич. За свідків були дячок Містковицької церкви Микола Стрибульський та Валеріан Новицький.

Але ніякого рішення в цій справі так і не було прийнято, оскільки був прийнятий маніфест про помилування. Ціка-

вий сам факт того, що нобельські міщани дозволили собі виступити проти священника. І дивно: навіть сам міський староста був неграмотний, а мав печатку зі своїм іменем. . .

Прокоповичі

У XIX столітті на Зарічненщині проживала славна родина Прокоповичів. Місцем їхнього вічного спочинку стало церковне кладовище Там похований найстарший представник священницької родини – Варфоломій Степанович Прокопович. Зовсім недовго прожив він – усього 50 років. Білоруський історик Денис Лисейчиков у книзі «Святар у беларускім соцытуме» подає інформацію, що в 1837 році Варфоломій Прокопович працював адміністратором у Нобельській церкві. Його батько Степан Прокопович у 1820-х роках служив дяком у Семаховичах. У Варфоломія були брат Михайло та сестра Ксенія. 1 січня 1834 року в нього народився син Флор, а 12 січня 1842 року – син Фавст. Обидва сини священника Варфоломія закінчили Мінську духовну семінарію. Старший повернувся в рідний Нобель і теж став священником, а менший вступив до Київської духовної семінарії – найстарішого православного вищого навчального закладу в Східній Європі. Після її закінчення став викладачем Мінської духовної семінарії.

Фавст Варфоломійович Прокопович отримав ступінь кандидата богослов'я. У Мінській духовній семінарії викладав французьку мову та історію. А ще обіймав посаду бібліотекаря. 1886 року в Мінську на честь 1000-річчя з дня смерті святого Мефодія було утворено Кирило-Мефодіївське братство, метою якого було надання допомоги нужденним учням. Серед засновників братства був Фавст Прокопович. У списку цього товариства за 1889 рік уже є також його брат – Флор Прокопович, нобельський священник. Наскільки цінували колеги й вихованці Мінської духовної семінарії шановано-

го педагога Фавста Варфоломійовича, можна прочитати в «Минских епархиальных ведомостях» (№ 3, 5 за 1912 рік). Тут вміщені траурні промови на церемонії його поховання, вірші вихованців про свого вчителя. На годині прощання з викладачем Прокоповичем у семінарії були присутні син і донька Фавста. Можливо, у Мінську й досі мешкають нащадки відомого нобельського роду.

Флор Варфоломійович Прокопович служив у Ноблі з 15 серпня 1859 року до 19 жовтня 1904. Прожив 71 рік. У 1905 році з приводу його смерті було опубліковано некролог священника Нобельської церкви Юліана Сомковича. Він висловив слова вдячності за життєвий подвиг священника Флора. Ось один із рядків цього некрологу: «Въ поощреніе любви къ дітям, являемой дѣломъ и истиною, 12 августа 1891 года удостоень благословенія Библіею». «Час його священницької діяльності був важким, – пише Ю. Сомкович. – У парафії панували підкуп, хабарництво. Парафіяни були повністю безправними. А далі реформа 1861 року. Священник розгорнув бурхливу діяльність. На нього посипалися доноси, наклепи. Флора Прокоповича стали називати «небезпечним новатором». Він будує в Ноблі новий храм, де діяла бібліотека. Навчає нобельських дітей спочатку у своєму будинкові, а потім у спеціально збудованому приміщенні церковно-парафіяльної школи. Відсоток грамотних у Ноблі постійно зростає». Автор некрологу називає численні нагороди, які отримав Флор Прокопович за роки своєї служби. Зазначає, що головна риса Флора Прокоповича – його прямолінійність. За це його всі дуже поважали.

У 1884 році вчителькою Нобельської школи була племінниця Флора – Олена Прокопович. Вона закінчила Мінське жіноче училище духовного відомства. Чия вона донька? Напевне, у Флора та Фавста був ще один брат, оскільки прізвище дівчини Прокопович. Можливо, це Симеон Прокопович, який у 1871 році був священником Храпинської церкви. Де-

які прізвища на церковному кладовищі Прокоповичів допоміг встановити професор Мінської духовної семінарії Гордій Щеглов. Тепер відомо, що тут похована дружина Варфоломія – Магдалина. Вона була дочкою священника Іосафата Кузьмінського. У 1858 році померла старша донька Варфоломія та Магдалини – Схоластика Варфоломіївна Стрибульська (до заміжжя Прокопович). І якщо дослідити метричні книги Нобля, то, можливо, з'ясується, що деякі наші земляки з прізвищем Стрибульський є нащадками Прокоповичів.

Скільки дітей було у Флора Варфоломійовича Прокоповича, невідомо, але про двох синів можна говорити ствердно. Прокопович Володимир Флорович був підполковником ветеринарної служби Армії УНР. Із 1920 року проживав у містечку Нобель, займався лікарською справою. Був самотньою людиною, помер 1946 року, похований на церковному цвинтарі.

Могила Володимира Прокоповича відновлена 17 серпня 2017 року. Цікаву історію про його життя в Ноблі розповів уродженець Нобля Павло Кренивч: «В історії села Нобель помітною й надзвичайно авторитетною постаттю є лікар Прокопович Володимир Флорович, активний військовий і громадський діяч часів української революції, підполковник ветеринарної служби Армії УНР, виходець із родини потомственного ізнаного духовенства. Більшовицький переворот, поразка України в революції та подальші події (а можливо, ще щось, про що ми вже не довідаємось) змусили Володимира Флоровича залишити громадську діяльність, повернутися на малу батьківщину й направити свою активність на благо своєї громади. Будучи за фахом ветеринарним лікарем, він більше працював і як успішний земський лікар, і як юрист, і просто як мудрий порадник у побутових справах. Щодо його медичної кваліфікації, то він був широко знаний в окрузі – у нього шукали раду і люди з інших сіл. Авторитет цієї воістину непересічної людини був такий високий, що з ним

рахувалися і радянські органи, які добре знали про його походження, однак не зачіпали. Варто зауважити, що вони не тільки не зачепили його після Другої світової війни, але й прислухалися до його думок та аргументів, коли він активно виступав як свідок від обвинувачуваних на судових процесах над оstarбайтерами, яких майже поголовно репресували наші «найгуманніші органи». І його авторитетне слово часто ставало виправдальним. Так, наприклад, було з моєю сусідкою Ганною Никифорівною Кренивич, якій вже минуло 96 років. Інформацію про Прокоповича я почув від неї безпосередньо.

За спогадами родичів і земляків, Володимир Флорович був активною, жвавою, життєлюбною людиною. Він і за словом в кишеню не ліз, і жінкам догоджав, і перехилити чарочку в добрій компанії не відмовлявся: як-то кажуть, за нею не біг, але й від неї не тікав. А щодо чарочки, то я від свого рідного дядька Цесаря Івана почув одну історію, якій спершу зовсім не надав якогось значення, але чомусь запам'ятав. А дядько Іван у сорокових роках і аж до останніх днів життя Прокоповича був у нього помічником-санітаром. Не знаю вже при яких обставинах, якось йому на очі потрапило колажне фото Прокоповича, де той сидить у пляшці з горілкою. Фото, очевидно, зроблене в 1920-30 рр. тоді, коли і звичайна фотографія Ноблі була рідкістю, не кажучи про якийсь тей фотоколаж. На здивоване запитання дядька щодо такої фотографії Володимир Флорович розсміявся і розповів, як колись до нього в гості з Варшави завітав один відомий фотограф – старий товариш, як вони розважались, «дурачилися», і як додумались зробити отакий сюжет. І ось, переглядаючи свій фотоархів, я випадково побачив світлинку, яка на 100% зображує те, що я колись, десь пів століття тому, почув від дядька. І це фото скоріше за все є тим оригіналом, про який він мені розповідав, адже деякі документи і папери від Прокоповича потрапили до дядька, а вже від

нього - до мене. Однак, на 100% про автентичність особи стверджувати важко до підтвердження або іншим документом, або впізнанням тих, хто знав «доктора Прокоповіча». Таких в Ноблі ще декілька чоловік залишилось».

А на пам'ятникові другого сина Флора – Фавста – написано: «Подполковник русской службь». Після громадянської війни він теж повернувся в село, де працював вчителем у церковно-парафіяльній школі. Інформація про нього вміщена на сайті «Формирования периода Русско-Японской войны. 283-й Бугульминский полк». Там збереглося і його фото. Кілька років поспіль обидва сини Флора проживали разом. У ДАРО знайдено запис про народження Фавста Флоровича. Його хрещеними батьками були казначей Пінського Богоявленського монастиря, ієромонах Іриней та дружина пінського священника Антонія. Багато цікавих відомостей, а ще більше таємниць. Але найбільша з них: чи має ця родина спільні родові корені з родиною Феофана Прокоповича, політичного й церковного діяча, письменника та історика, адже родом він з України. Можливо, це нащадки Прокоповичів із Пінська, які згадуються в «Писцевій книзі» Хвальчевського ще в XVI столітті.

Нобельський хор

У «Мінських єпархіальних відомостях» за 1897 рік була вміщена стаття про Нобельський храм, його хор та школу. Вважаємо за потрібне опублікувати її в авторському перекладі: «Містечко Нобель розташоване в страшенній глушині, серед великих пінських боліт. Носячи назву містечка, Нобель, по суті, - невелике село; кількість християнського населення в ньому незначна (ледь перевищує 1000 душ обох статей; значну частину населення становлять євреї). Притому нобельські міщани – народ бідний, тому лише завдяки наполегливості священника й любові до нього парафіян, вони

зважилися виділяти щорічно зі своїх мізерних коштів 150 рублів на утримання церковно-парафіяльної школи. Ніяких інших засобів школа не мала, так як матеріальна допомога від Єпархіальної училищної ради в той час ще не виділялася. У настоятеля храму була велика мрія – знайти для школи вчителя, який би організував тут хор. Шкільна будівля – невелика стара хатинка – знаходилася у вкрай жалюгідному стані; приміщення для вчителя – одна невелика кімната з маленькими вікнами й глиняною долівкою. Беручи до уваги всі ці обставини, важко було сподіватися, щоб знайшлася людина, що володіє більш-менш ґрунтовним знанням співу, яка б погодилася бути вчителем Нобельської школи. Проте заповітна мрія настоятеля здійснилася: у даний час у Нобельському храмі під час святкового Богослужіння звучить злагоджений хоровий спів, що викликає розчулення не лише сільських прочан, але й людей із більш тонким і розвиненим слухом та смаком. Аби досягнути такого успіху, потрібна була неабияка наполегливість учителя Неверовича.

Як же з'явився в Ноблі такий талановитий учитель? Нобельський священник помістив оголошення в «Єпархіальних відомостях», на нього відгукнувся пан Неверович, котрий потребував на той час роботи. Новий учитель негайно ж узявся за справу. На початку справа по створенню хору просувалася досить повільно: учні церковно-парафіяльної школи не надто охоче займалися незнайомою їм справою, а їхні батьки з недовірою дивилися на витівку вчителя. Але завдяки енергії останнього справи налагоджувалися. Та через деякий час пану Неверовичу вдалося отримати посаду в Пінському реальному училищі, набагато вигіднішу в матеріальному плані. Тут він мав можливість, при своїх здібностях і енергії, значно поповнити свої музичні знання. Нобельський священник, втративши таким чином вчителя церковно-парафіяльної школи і разом із тим регента, не впав духом і всіма способами намагався підтримати існування хо-

ру. Тим часом, років зо два по тому, через невідомі нам обставини пан Неверович залишив службу в реальному училищі й погодився повернутися на колишню посаду вчителя в Нобельській школі.

Тепер, володіючи більшими музичними знаннями і досвідом, він з подвоєною енергією взявся за улюблену ним справу і поступово довів хор до того стану, у якому він знаходиться в даний час. Не задовольняючись простим співом, пан Неверович знайшов можливим познайомити свій хор із співом партесним, який викликає побожний подив у парафіян. Нам кілька разів доводилося чути в Нобельській церкві партесне «Милість миру», «Їже херувими» та інші піснеспіви; причому кожен раз у нас складалося найутішніше враження, що співи ці виконуються цілком правильно, милозвучно і до ладу. Велика частина півчих – учні церковно-парафіяльної школи, отже, грамотні й уже знайомі більш-менш з нотами, але є і неграмотні (переважно баси). Нас особливо здивувало те, що не дивлячись на свою неграмотність, баси виконують свою партію в найскладніших співах безпомилково.

Вище було відмічено, що спів Нобельського хору може задовольняти не тільки невибагливих сільських прочан, а й людей вимогливіших. Доказом цього може бути наступний епізод із практики цього хору. Весною поточного року заповзятливий учитель влаштував щось на зразок прогулянки для своїх учнів-півчих; разом із ними він відправився в місто Пінськ, і там, з дозволу настоятеля Пінського монастиря, в один із святкових днів проспівав зі своїм хором обідню в монастирській церкві при досить численному зібранні віруючих. Перед початком обідні вчитель мимоволі став сумніватися у вдалому результаті справи: нова обстановка, незнайомі особи, сама величавість монастирського храму – все це, природно, могло збентежити півчих, із яких багато хто ніколи й не бачив міста. Але побоювання вчителя виявилися марними; тривала практика, очевидно, вселила

його півчим упевненість у собі, і вони проспівали твердо за-
вчені піснеспіви так само сміливо й злагоджено, як і у своїй
парафіяльній церкві. І спів цей справив на присутніх у хра-
мі найкраще враження; деякі з них із подивом запитували
одне в одного, звідки взявся цей хор, і, довідавшись, у чому
справа, не йняли віри.

Крім церковного співу, Нобельський хор під керівництвом
того ж вчителя встиг вивчити кілька світських хороших пі-
сень, покладених на ноти. Нам довелось чути і цього типу
спів, і він також заслуговує повного схвалення. Одним сло-
вом, спів поставлено в Нобельській церковно-парафіяльній
школі дуже добре, що робить честь її вчителю і дуже до-
помагає шкільній справі загалом. Наскільки успішно йдуть
справи з інших предметів – нам невідомо; доводилося тільки
чути читання деяких учнів на крилосі; читать зони правиль-
но, чітко й благоговійно. Будучи сам поціновувачем співу і
вміло поставивши справу, пан Неверович зумів вселити лю-
бов до співу і своїм учням, які тепер із великим бажанням
займаються цією справою і збираються на співанки навіть
улітку, у робочий час.

А разом із любов'ю до співу помітно розвиваються лю-
бов і довіра до школи. Це можна сказати як щодо самих
учнів, так і щодо їхніх батьків, які тепер охочіше відпуска-
ють дітей до школи, будучи надзвичайно задоволені тим,
що їхні діти співають, і до того ж так добре, у церкві. Нам
траплялося розмовляти на цю тему з деякими нобельськи-
ми парафіянами; при цьому не можна було не помітити, які
вони вдячні батькошці й учителю за організацію церковного
хору, і як вони пишаються своїм хором. Ця шляхетна гор-
дість підтримується в них тим більше, що багато жителів
сусідніх сіл навмисне відвідують Нобельську церкву, щоб
послухати спів. Мало того, парафіяни сусідніх церков у ві-
домих випадках, наприклад, у храмові свята, запрошують
нобельський хор співати в їхніх церквах; причому трапляло-

ся, що висловлювали жаль з приводу того, що у них немає подібного хору.

Узагальнюючи свої спостереження, вважаємо за доцільне сказати, що нобельський хор являє собою приклад, гідний наслідування, зважаючи на ту безсумнівну користь, яку можуть приносити церковні хори при сільських церквах. Якщо Богослужіння православної церкви взагалі має дуже важливе значення в справі релігійно-морального виховання народу, то немає сумніву, що благоговійно-злагоджений хоролий спів під час богослужінь ще більш підсилює це значення. Взагалі, не підлягає сумніву, що існування церковних хорів при церковно-парафіяльних школах може сприяти розширенню та посиленню того освітнього впливу, який ці школи покликані мати на народ. Ось чому бажано, щоб організація хорів при церковно-парафіяльних школах мала щонайбільше поширення. Справа ця, правда, пов'язана зі значними труднощами (через брак вчителів, які досконало знають спів), але при щирому бажанні й деяких турботах з боку пастирів церкви вона все-таки можлива, як це бачимо з наведеного нами прикладу.

На завершення доводиться торкнутися й непривабливого боку в житті Нобельської церковно-парафіяльної школи. Ми вже згадали про те, що в 1889 році приміщення цієї школи знаходилося в дуже жалюгідному стані. На жаль, і до теперішнього часу воно знаходиться майже в такому ж стані (класна кімната дещо поліпшена) із тією різницею, що остаточно занепало, і його можна назвати тепер напівзруйнованим; але і крім цього за своєю структурою і занадто малими розмірами будівля ця далеко не відповідає своєму призначенню. Щодо цього ми дізналися тільки наступне. Місцевий священник зробив, що міг: під його впливом парафіяни погодилися, незважаючи на свої мізерні кошти, асигнувати 400 рублів на будівництво нової школи, таку ж суму, за клопотанням священника, обіцяла відпустити Єпархіальна училищна рада.

Почалося звичайне листування, справа затягнулася і залишається не вирішеною до цих пір, а почалася вона, якщо не помиляємося, років чотири тому».

Учителі церковно-парафіяльних шкіл отримували набагато меншу зарплатню, ніж викладачі народних училищ, тому в церковних школах учителі надовго не затримувалися. Їхній педагогічний стаж у Пінському повіті становив лише 5 років. Знання випускників церковно-парафіяльних шкіл були нижчими, ніж у школярів народних училищ. У них викладали географію, історію, чистописання, церковний спів, церковнослов'янську мову, Закон Божий та російську мову. Підручниками та навчальними посібниками діти були забезпечені недостатньо. Необхідні речі купували за кошти батьків або місцевих священників.

Перша світова війна

В Україні воєнні дії Першої світової розпочалися бойовими операціями в Галичині. Галицька битва тривала з 6 серпня по 13 вересня 1914. З обох ворогуючих сторін у ній взяло участь понад 1,5 млн чоловіків: 700 тисяч російських військ і понад 830 тисяч австро-угорської армії. Початковий період світової війни закінчився переможно для росії. У кінці 1914 року як на Західному, так і на Східному фронтах було припинено активні бойові дії й настало затишшя. Розпочався етап позиційної війни, що засвідчив крах німецького плану блискавичної війни.

Рис. 13: Нобель у 1915 році. Джерело: Новая Топографическая Карта Западной России 1:84 000 (1880 - са 1935)

До осені 1915 року російські війська залишили Польщу, Литву, частину Латвії і Білорусії. Під австро-німецьку окупацію потрапили українські землі - Східна Галичина, Північна Буковина, п'ять повітів Волині, деякі села Пінського повіту, які нині належать до Зарічненського району Рівненської області.

Наразі перша відома згадка про нобель у другій світовій зафіксована 1915 роком, коли тікала русня. Тоді, 31 серпня був наказ генерала Гілленшмідта генералу Заліському відійти за лінію річки Стохід та зайняти ділянку: озеро Нобель – Рудка-Червище.

17 вересня нічого не передбачувало біди і бригади зайняли призначені для них місця: полк Вількмана та підпорядковані йому ескадрони охороняли територію біля Комор аж до озера Нобель. Через кілька днів, 26 вересня на світанку почався наступ на села Судче та Войнівка, а вже біля 10 години було отримано наказ про відхід за річку Веселуху. Зго жовтня на Прип'яті, у районі села Нобель, німці відкинуті за річку, наступного дня у село Млинок прибув ескадрон у складі 186 нижніх чинів і влився в Ніжинський полк.

18 жовтня командир німецького 41 резервного корпусу генерал Ганс фон Гронау підписує документ «Розпорядження про депортацію населення, яке представляє тягар для військ» (Bestimmungen für den Abschub der lastigen Bevölkerung). У Пінську та в зайнятих німцями селах розпочинається депортація місцевого населення. Є свідчення, що жителі села Нобель були відправлені аж до Варшави. Невідомо коли саме німці заволоділи містечком, але 21 жовтня є свідчення, що кайзерівські війська були в селах Радовель на березі озера Нобель, у Любині, на окраїні Кутина. Російський штаб верховного головнокомандувача 24 жовтня повідомив, що у районі озера Нобель було кілька невеликих сутичок.

На кінець осені, лінія фронту стабілізувалася. Вона проходила біля села Кухітська Воля, по річці Веселуха. У 1934

році в Берліні була видана книга «Das Reserve Infanterei Regiment Nr. 270 im Weltkriege 1914 / 1918», де є намальована від руки карта «Die Wesselucha Stellung» («Позиція на Веселусі»). Там чітко прослідковуються лінії окопів, які прикривають із сходу на південь підступи до сіл Кухітська Воля та Залізниця.

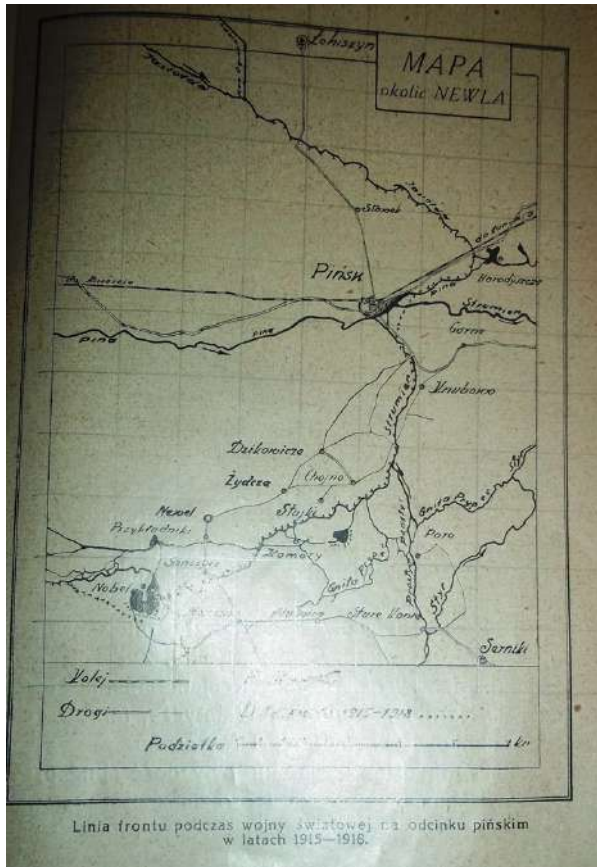

Рис. 14: Фронт у 1915-1918 роках

Наступного року бойові дії поновились. Так уже 15 лютого 1916го Лейб-гвардії Кінно-Гренадерний полк вів бій в

районі сіл Морочне – Нобель. Та насправді бойові дії поновились з початком «Брусиловського прориву». Так 25 червня корпус Гілленшмідта оволодів укріпленою позицією на лівому березі річки Веселуха. Німців відтіснили за річку Стохід.

На початку липня, згідно з директивою головного командування російська кіннота мала ударом від Любешова до залізниці Ковель-Луцьк закріпити за собою річку Стохід. Друга зведена козака дивізія під командуванням П. Краснова діяла на ділянці від озера Нобель до озера Біле. Вона повинна була нанести удар в напрямку Локниці, Любешова, захопити переправи через Стохід, оволодіти Залізницею, Судчем, Березною Волею, аби захопити зручний плацдарм для подальшого просування російських військ на Любешів чи Камінь-Каширський. Проте успіху досягнути не вдалось. У районі Бучина, Березної Волі німці зустріли сильним масовим вогнем.

8 липня війська генерала Брусилова підходять до річки Стохід. Німців вибито із багатьох населених пунктів на південь від Нобля. А 15 липня почався наступ на Стоході.

1915 рік видався сухим, і німецька артилерія зуміла пройти через ті місця, де в сухі роки селяни косили сіно.

31 липня німецька хроніка засвідчує, що атаки росіян на німецькі позиції біля Нобля не мали успіху. Вони названі провальними. 1 серпня німці зафіксували посилення артилерійського бою по обидві сторони озера Нобель, атака російського батальйону була відкинута на схід від озера.

Незважаючи на попередні невдачі, другого серпня полкам 1-ої Кубанської козачої та 83-ої піхотної дивізій було наказано прорвати позиції біля озера Нобель. Протягом 4 днів козаки вели запеклі бої. На правому фланзі наступу сотні 2-го Таманського полку спільно із піхотою прорвали дротяне загородження німців та оволоділи позицією ворога на захід від озера Нобель. Але на лівому фланзі дивізії події розгорталися менш успішно. Уманські сотні, попавши під

— — — — —

сильний кулеметний вогонь противника, кілька днів пролежали в болоті, після чого змушені були відступати.

Віднині російські війська ведуть запеклі й тривалі бої на Стоході. Після виходу до болотистої долини цієї річки й успішного захоплення деяких плацдармів на іншому березі наступила перша криза наступу російських військ. Незважаючи на всі зусилля, захоплені плацдарми так і не вдалось розширити. У кінцевому результаті під вогнем німецької важкої артилерії, разом з використанням хімічної зброї, вони були ліквідовані.

Спроби повторно форсувати річку лише збільшували і без того немалі втрати росіян. Було зрозуміло, що необхідне перегрупування військ. У зв'язку з цим О. Брусилов видав директиву, у якій вимагав зупинити загальний наступ і міцно закріпитись на зайнятих позиціях та активно вести оборону. Так закінчився перший етап наступу, який був досить успішним для російських військ, однак ще ніхто не здогадувався, що береги річки Стохід у найближчі декілька місяців стануть величезною братською могилою.

Другого серпня 1916 у районі озера Нобель почалась перша битва за місто. Тоді російські частини оволоділи частиною позицій противника на захід від озера. Німецька хроніка фіксувала, що на північному заході від Пінська повторювалися посилені атаки з обох боків Нобельського озера, але вони були відбиті. Наступного дня атаки на німецькі позиції по обидві сторони Нобельського озера провалилися; сильна атака зруйнована. 4 серпня відзначено нагородою поручика Обоянського полку Ганса Курвіта який на чолі своєї роти атакував противника біля озера Нобель. Першим увійшов у німецький бруствер (земляний насип на зовнішній стороні окопу для прикриття бійців од ворожого вогню). Потім довгий час утримував цю позицію. Того ж дня нагороджено і підпоручика Обоянського полку Мойсея Мироненка, який в районі озера Нобель на чолі роти під сильним вогнем про-

тивника взяв окоп і захопив ворожий кулемет. Нагороду того дня отримав і прапорщик Обоянського полку Василь Поповкін, який у районі озера Нобель добровільно визвався знищити дротяну загорожу противника. Він виконав це завдання успішно, хоч і був поранений, але це дало можливість захопити німецькі окопи.

Сьомого серпня російські війська заволоділи ще частиною території біля озера Нобель та на річці Стохід. Напевно це відбувалось не без великих втрат, бо 11 серпня німецька хроніка розповідає, що біля річки Стохід після поразок останніх днів проводилася лише артилерійний обстріл. Було намагання напасти на захід від озера Нобель. А 12го серпня біля Дубчиць на Струмені, на захід від Нобельського озера проводилися марні російські атаки.

Рис. 15: Фото природи Нобеля зроблене німецьким лейтенантом Максом Кранцом у 1916 році. Підпис: висота 151 на захід від озера Нобель.

18 серпня 1916 у районі озера Нобель почалась друга велика битва. Російські частини оволоділи частиною німецьких позицій на захід від озера. Німецька хроніка знову скептично описує російські здобутки: крім невеликої, але

активної битви на захід від озера Нобель, яка все ще триває, інші атаки були безглуздими. Наступного дня у повідомленні від штабу російського головнокомандувача стверджувалось, що у районі озера Нобель російські частини оволоділи німецькою позицією на захід від озера. Атаки німців були відбиті з великими для них втратами. А от німецька хроніка так описує події на фронті фельдмаршала Гінденбурга: Битва на захід від озера Нобель, яка розпочалася вчора, була продовжена. Атакуючі росіяни повністю відкинуті. У полон попали 3 офіцери, 320 солдатів та 4 кулемети. Ворог помітно збільшив артилерійський вогонь у багатьох місцях на Стоході. Наступного дня біля озера Нобель під час зустрічі з російським патрулем вбито Луїса Рейнхарта. Того ж дня росіяни доповідали, що на захід від озера Нобель німці відбиті з великими для них втратами. У районі озера Нобель російські частини оволоділи частиною ворожих позицій на захід від озера.

Третього жовтня, на Прип'яті, у районі озера Нобель, німців відкинуто за річку.

Рис. 16: Вхід до німецького доту станом на 2021 рік[9]

На лівому березі річки Стохід німецькі рубежі утримував німецький 270-ий резервний піхотний полк. Річка мала три рукави, посередині тягнулися низькі топкі островки, поро-

слі очеретом та лозою. Зрідка виникали артилерійські дуелі. Німці постійно пристрілювалися до гаю, де був розміщений російський штаб полку. Тому обер-офіцери змушені були перейти в розташування штабу бригади. У небі безкарно літали німецькі літаки-розвідники, тому противник був прекрасно обізнаний про всі переміщення, про конфігурацію окопів, про місцезнаходження вогневих точок і бліндажів. Час від часу російські позиції поливали вогнем із німецьких кулеметів. Стріляли й снайпери.

У 1916 році біля озера Нобель втопився в трясовині російський розвідницький патруль разом з офіцером, а на території Стоходу зимою 1916 року пропадали в теплих торф'яних ямах не тільки поодинокі солдати, але й групи дезертирів, що тікали з фронту. А все через те, що на доступність та прохідність поліських боліт впливають перш за все атмосферні умови та пори року.

Третя зима Першої світової війни виявилася дуже суворою. Мороз до 20 – 35 градусів не припинявся всю зиму. Він скував ріки. Холод в окопах, сирість у землянках та бліндажах. Забезпечення продуктами, фуражем ставали все гіршими. У раціон час від часу вносилися зміни: замість м'яса видавалося сало, а потім замість сала – масло. У німців форма була не пристосована до суворих морозів. Солдати обморожували обличчя, руки, ноги. Ймовірно у 1917 році російські солдати збили над селом німецький літак. А в 1918 до німецьких вояків у Нобель приїздив із лекцією німецький історик Мейєр. Із розповідей старожилів села Нобель відомо, що під час ПСВ біля озера німцями була збудована залізнична колія. Тоді більшість німецьких колій 600 мм належали до класу «Feldbahn» і були побудовані саме в 1916 – 1917 роках.

В такому приблизно стані фронт перебував майже рік до більшовистського перевороту згодом аж до підписання миру в Брест-Литовську 3 березня 1918 (зафіксована пораз-

ка росії у Першій світовій війні). За цим договором Пінськ відійшов Україні. У 1918 УНР запросила німецькі війська для допомоги у захисті України від большевиків і фронт коло Нобеля зник.

По першій світовій війні залишилося в Нобелі лише 10 будинків. Церква була зруйнована російським снарядом у 1916 році. Кості вбитих солдатів Першої світової війни (в основному російської армії) були захоронені в братській могилі в урочищі Москвитин.

Друга Польща

Майже 10 років після Першої світової війни Нобель був без церкви. Із 153 дворів вціліло лише 5 (чи 10), тому містечко відбудовуватися заново.

Купці-євреї запропонували відбудувати церкву за 10 років оренди озера Нобель. Церква була побудована із пінської цегли. Керував будівництвом першої кам'яної на Поліссі церкви архітектор Микола Котович.

Рис. 17: Микола Котович третій справа

Він побудував 203 об'єкти, серед яких жили приміщення й театри, мости й церкви. Будівництво Нобельського храму Преображення Господнього під його керівництвом завершили в 1927 році.

Звели будівлю із нового матеріалу, але вона зберегла вигляд своїх попередників. Існує свідчення, що цеглу на

20-метрову висоту піднімали по драбині без усяких інших пристосувань. Згадували старожили кремезного єврея, який брав на спину 20 цеглин і спритно сходив на саму верхівку дзвіниці. Це був перший кам'яний храм на Поліссі. Який вигляд мала тоді церква, зафіксував у 1927 чи 1929 році польський фотограф та краєзнавець Станіслав Бохніг.

Рис. 18: Нобельської церква над озером Нобель.

Свято-Преображенська церква містечка Нобель була побудована у 1927 році. Приміщення цегляне, довжиною 40 сажнів, шириною 15 і висотою, разом із Хрестом, 32 сажні. Настоятель від казни у рік отримує 660 злотих, псаломщик - 180. Кругочасний дохід становив 354 злотих. 181 десятина церковної землі, з котрої під водою знаходиться 1596 кв. сажнів, приносить на рік 587 злотих доходів.

Церковний архів ведеться з 1922 року. В церковно-приходській школі навчається 39 хлопчиків та 33 дівчинки. Розміщений начальний заклад в хаті Параскеви Янцевич. Настоятель церкви священик Антон Хох, 1850 р.н. родом із Гродненської губернії. Псаломщик Василь Кривель, 1883 р.н., із села Бокшици Слуцького уїзду. У містечку Нобель проживає у 211-ти будинках 636 чоловіків та 637 жінок. Крім цього, на

Рис. 19: Нобельської церква станом на 2021 рік[9]

приході проживають 5 сімей євреїв загальною кількістю 35 жителів ¹².

За часів Польщі працювала ще одна школа, яка розміщувалася у хаті Куликович Параскеви, а потім у "Євдокимовій" хаті (господар Проневич Євдоким).

У 1938 році школа розміщувалася в 4 пристосованих найманих приміщеннях (серед них Богданова, попова й Герасимова хати) і давала освіту за 5 класів. Директором був поляк Генрик Домбровський, а вчителями - Станіслав Ногаль, Ядвіга Домбровська, Юзеф Качмарек. Навчання велося на польській мові і було платним.

Цікаві світлини Полісся можна відшукати у фотоальбомі "Polesie" fotografie z lat dwudziestych i trzydziestych". Авторами кожної з них є різні фотографі.

Фото із фондів музею Білоруського Полісся. На ньому підпис: "Крестьянская семья из д. Нобель при заготовке дров, автор Обуховский, 1938 г. Пом 2511/3".

Тоді на території нашого району, який входив до Пінського повіту, було три гміни: Морочне, Вичівка та Кухітська Воля. Морочненська гміна об'єднувала 47 населених пунктів,

¹² За кліровими відомостями 1931 року, підготовлені членом Національної спілки краєзнавців України Павлом Дубінцем

Рис. 20: Вид на берег озера Нобель із церковної дзвіниці. Фото Бохніга 1929 рік.

Рис. 21: Панорама Нобля з видом на озеро в напрямку хутора Радавель. Добре видно безлісі береги озера. Ліси в Нобельщині почнуть насаджувати в 1960-х роках. Чітко видно розміщення хат та їх архітектурний стиль

в тому числі і Нобель.

У 1929 році «Wojewodztwo Poleskie» зазначається, що Но-

Рис. 22: Нобельська вулиця в 1939 року.

Рис. 23: Озеро Нобель. Фото С.Бохніга, 1929 рік.[8]

блі вітряки тримали Ходневич О., Ходневич П., Гриневич М., Войнилович А. Млини мали Репецький П. та Савич Г. Ковалі були Чепак М. та Шмідман. Рибу продавав Вайнштайн. Мулярку виготовляв Кусік І. У цей час у Нобелі працював ветеринар Прокопович.

У 1938 році в містечку Нобель побував пінський кра-

Рис. 24: Заготівля дров у Ноблі і Нобельський міщанин 30х років

єзнавець, замісник голови Пінського відділу краєзнавчого товариства, учитель географії та природознавства Юзеф Обуховський.

Ймовірно це млин Креневича Максима Семеновича. Зведений на початку 30-х років ХХ століття. Місце, де він стоїть, наразі називається Козацька гора. Це на під'їзді до Нобля. У 1939 році радянська влада забрала його у свою власність.

Лоза, що росте всюди навколо Нобеля була завезена (із розповідей старожилів) із країн Балтики аби приборкати піщані дюни, що розривали ґрунт.

Рис. 25: Фото Ю. Обуховського. Дівчина із м. Нобель. 1938 рік.

Нобель туристичний

Це слова із польської краєзнавчої збірки «Полісся і турист», яку було видано в Пінську в 1936 році [6, 7]. Такі краєзнавчі альманахи видавалися Товариством краєзнавчим ліцею і гімназії імені маршалка Пілсудського в Пінську.

Вступну статтю до цієї збірки написав керівник гуртка Обухівський. Тут опубліковано туристичну карту Полісся 30-х років XX століття. Поїздом, автомобілем і водним шляхом організовувалися тоді туристичні поїздки нашим краєм.

Серед населених пунктів, які там позначено, є й села нашого району. На шляху маршруту від Пінська до Луцька туристи відвідували село Старі Коні, а подорожуючи до Любешова та Ковеля, могли побувати у селі Нобель. Саме

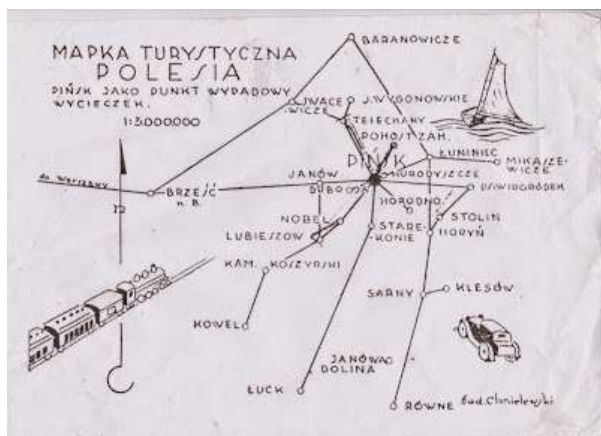

Рис. 26: Туристична мапа

тут вони споглядали принади нашого краю. «Один погляд на туристичну карту допоможе вам розібратися, як розпочати знайомство із джунглями Полісся, - пише Обухівський. - Незалежно від того, із якої сторони світу ви прибудете, свій шлях розпочнете із міста Пінськ. Це місто - серце Полісся. Із нього вибігають промінці доріг у всі напрямки: шляхи, дороги, бездоріжжя. Те місто, про яке йде мова ще в хроніці Нестора, лежить на кордоні двох відмінних країв: Загороддя та Заріччя...».

Ми з вами проживаємо на Заріччі, тобто за річкою Піною, де розпочинаються болота. «Можна собі уявити характеристику цього Заріччя, коли на протязі 1400 верст є лише 70 невеликих поселень, які розміщені на піщаних горбах, що видніються серед боліт і покриті шаром наносного ґрунту».

Оці первісні болота, ота незаймана природа й приваблювали туристів до нашої місцевості. Автор альманаху дає рекомендації щодо організації поїздок. Зокрема, пропонує туристам збиратися у групи менше 50 чоловік, бо можуть мати проблеми з організацією харчування та відпочинку.

А ось як був організований відпочинок у Ноблі. О 6 годи-

ні ранку пароплав відпливав із Пінська, о 13 годині прибував до Нобля. Тут можна було за 1 годину оглянути місцевість або залишитися на ніч. Якщо турист обирав другий варіант, він міг заночувати у першій або другій школі чи в господаря біля школи №1.

Обід туристи споживали на пароплаві, а далі оглядали озеро Засвітське та село Млини, що за 4 км від Нобля, вивчали етнографію села. А вечеряли вже в Ноблі. На вечерю їм пропонували смажену рибу, молоко та чай. Але хліб та масло для смаження риби рекомендовано було привезти з Пінська. А далі нічліг, і наступного дня від'їзд до Пінська [1]. У туристичній рекламі «Путівника по IV Поліському ярмарку» описано, як організувати свій нічліг та харчування в селі Старі Коні: «На шляху Пінськ – Луцьк зустрінете село Старі Коні, у якому діє уніатська церква 1790 року. На відстані 1,5 км в Іванчицях є доісторичне кладовище, а за 3 км в селі Ладорож - лісне озеро, де велика кількість птахів. У селі Старі Коні в будинку Яворських можна знайти нічліг та їжу (20 грошей за особу на добу, обід - 1 злотий)» [2].

Озера, первісні болота та незаймана природа приваблювали туристів до нашої місцевості.

Інша збірка "Туристика Полісся"(Варшава, 1938) розповідає про туристичний з'їзд у Пінську, про особливості розвитку туризму на Поліссі.

Друга світова війна

Коли у вересні 1939 року прийшли совети, то відкрили школу на 6 класів, де навчання велося на українській мові. Вчителями були Хох Василь Антонович, Федорук Олександр Терентійович та Друшін (Групін) Микола. Було утворений Морочнівський район.

27 листопада 1939 року постановою ПБ-14/863-оп іроди комуністичні (і чорт сталін) розкроїли нашу Пінщину кордоном, що живою раною існує і досі уже як державний кордон.

3 липня 1941 року совєцька окупація змінилась німецькою і протримала до 1 лютого (3 березня) 1944 року. Сержант Д. Попов під прикриттям дій партизанського загону видурював харчі і одяг у міщан. Діяльність УПА поблизу Нобеля не зафіксована документально, як і участь в УПА міщан. Червоні мобілізували 125 жителів Нобеля, 102 з них нагороджені орденами і медалями. Кожен другий фронтовик не повернувся до рідної домівки з війни. Шістдесят вісім чоловік з села Нобель загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. На їх честь в 1967 р. встановлено обеліск в центрі села.

Наприкінці січня 1944 року на території району з'явилися авангардні загони 1-го гвардійського Житомирського кавалерійського корпусу Червоної Армії під командуванням генерал-лейтенанта Баранова. Було покладено початок новій совєцькій окупації. У 1944 році фронт знову пролягав через Нобель. І знову всіх жителів «евакуювали». Цього разу до Кухотської Волі.

Велике перенаселення людьми та худобою, знищені посі-

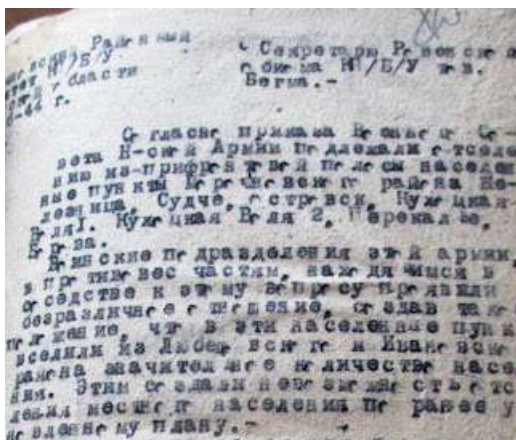

Рис. 27: Совецький наказ про виселення

ви... У жодному селі не було призначено коменданта, люди розселилися на хуторах, живуть у клунях, інших прибудовах. Деякі жителі цих сілрад не бажають відселятися.

За пропусками голів сілрад ці люди пропускаються на роботу в інші села.

Село через Прип'ять від Нобеля – Омит, перейшло в руки червоним лише 10 липня 1944 року, коли, у результаті проведеної операції «Багратіон», військами 2-го Білоруського фронту села на північ від Нобеля були відбиті.

За даними Державного архіву Рівненської області, за роки німецької окупації в колишньому Зарічненському районі було розстріляно 949 мирних жителів, повішено - 22, померло після тортур - 66, а всього загинуло 1183 чоловіки. В Нобелі було аж два поховання воїнів.

24 вересня 1942 року в Ноблі німці вбили Ходневич Євдокію Іванівну, Ходневича Михайла Гнатовича. За зв'язок із партизанами убиті німцями Янцевичі Захар Степанович та Марія Павлівна. Були і ті, кого вивезли на примусові роботи в Німеччину та Австрію і не повернулись як от Чепак Микола Михайлович. Розстріляних німцями єврейських родин

із Нобеля: Айзенберги (6 чол.), Половії (2 чол.), Кусік (4 чол.), Найдич (5 чол.), Шерман (6 чол.). Багато з них було втоплено в колодязі, інші добровільно прийшли за смертю до Морочного.

Від бомб та снарядів у післявоєнний час загинуло багато людей: Лицевич Микола Якович, Проневич Іван Григорович, Троневичі Михайло та Павло Григоровичі, Ходневич Петро Самійлович, Чепак Павло Михайлович, Юхнович Василь Сергійович.

Орден Червоної зірки отримав Марчук Микита Афанасійович 1912 р.н. Його призвали у березні 1944 року а 20 лютого 1945 здійснив героїчний вчинок (запис 28896563)

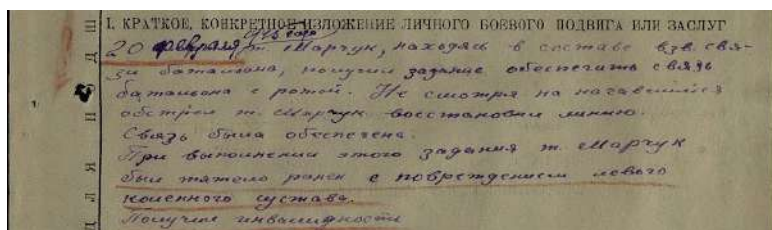

Рис. 28: Запис про Марчука М.А.

Орден Слави III ступеню отримав Ходневич Адам Максимович 1921 р.н. Він був також призваний по реокупації советами Нобеля. Перед Різдвом у 1944 році у траншейному бою убив 6 німців (запис 35233274).

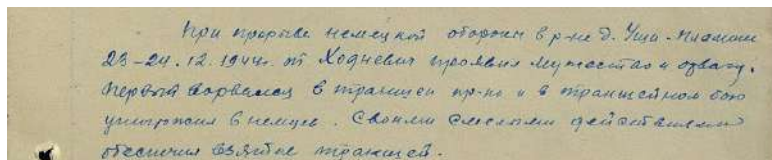

Рис. 29: Запис про Ходневича А.М.

Прапорonosцями перемоги стали нобельці, які закінчили

— — — — —

війну у Берліні - брали участь у штурмі рейхстагу - Павло Максимови Савич та Іван Максимович Криневич. Вони у складі розвідки 756-го стрілецького полку забезпечували підняття Михайлом Єгоровим і Мелітоном Кантарією прапора перемоги над рейхстагом. На фасадній стіні, на колонах Рейхстагу наші земляки, як і багато інших воїнів, написали і свої прізвища, поставили автографи миру.

СОВЕТИ

У перший післявоєнний рік совети взялись за репресії. Наразі відомо лише про двох. Їх було б і більше, але тотальна мобілізації і поруйноване бойовими діями містечко просто не мало багато людей.

Богданович Іван Степанович, 1912 р. н., с. Нобель Зарічненського р-ну. Українець, селянин. Прож. с. Нобель Зарічненського р-ну. Заарешт. 21 травня 1946 р. Обвинувач. за ст. 54-1а КК УРСР. Засудж. ВТ військ МВС Рівненської обл. 16 серпня 1946 р. на 10 р. ВТТ і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 13 грудня 1954 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 26 листопада 1993 р. (СБУ, 14828). www.reabit.org.ua/files/store/Rovno3.pdf

Куликович Олександр Олексійович, 1923 р. н., с. Нобель Зарічненського р-ну. Українець, селянин. Прож. с. Нобель Зарічненського р-ну. Заарешт. 12 травня 1946 р. Обвинувач. за ст. 54-1а КК УРСР. Засудж. ВТ військ МВС Рівненської обл. 7 серпня 1946 р. на 10 р. ВТТ і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 2 січня 1953 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 18 березня 1993 р. (СБУ, 12785). <http://www.reabit.org.ua/files/store/215.pdf>

У 1947 – 1948 роках ціла тека документів цих років інформує про виселення «куркулів» Нобеля. У сільраді було проведено спеціальні збори й визначено куркульські господарства. У період з 22 вересня 1949 року по 2 січня 1950 року було сформовано списки колгоспників району по переселенню на цілинні землі Казахстану. З Нобеля їх було шість. Людей переселяли у Банк-Аульський район Павлодарської області, в Акмолінську область, у Хабаровському край та в

Кіровоградську область.

В 1948 році організовується перший колгосп 30 років ВЛКСМ який очолив колишній голова сільради Микола Михайлович Ходневич. На його долю випали перші три роки становлення колгоспу. В 1953 році придбали першу вантажну автомашину.

3 травня 1949 року голови Рівненського облвиконкому П. Васильківський інформував голову Президії Верховної Ради УРСР М. Гречуху про хутірські поселення: «Подаємо дані про надлишок робочої сили в поліських районах області. У цих районах погані піщані й заболочені землі, населення живе дуже бідно, і багато селян «виявили бажання» переселитися в інші райони, де є хороша земля.

У розмові із селянами виявлено такі заяви селян. Колгоспники села Нобель, колгоспу імені 30-річчя ВЛКСМ, у кількості 148 сімей, із загальною кількістю 590 чоловік, у тому числі 249 працездатних, маючи дуже погану землю, усім колгоспом виявили бажання переселитися в інші області України, де є хороша земля.»

Більше 30 років у новій кам'яній церкві села Нобля правилася служба. Молилися нобляни за Польщі, при «советах», у часи ДСВ. Тільки в кінці 50-х років ХХ століття, коли відбувалося гоніння на віру, її двері закрили на великий замок. Рішенням райвиконкому від 16 липня 1965 року церква села Нобель була знята з реєстрації. Священик виїхав із села. Осінню 1977 року, під час бурі, цекву підпалили. Опісля вона 13 років стояла руїною. В 90ті роки церкву відновлено. Від спаленої церкви залишився лише один виносний дерев'яний хрест, з яким і зараз проводжають покійників.

1 вересня 1944 року відкрито початкову школу, а вчителем працював Хох Василь Антонович. У цьому ж році сюди приїжджає і Банул Віра Степанівна, 1925 р.н., яка стала завідуючою школи.

Серед перших вчителів, були Банул Віра Степанівна (у

1946 р.) - з Кіровоградщини; Савійсько Ольга Яківна (у 1946 р.) - з Київщини; Братиця Марія Юхимівна (у 1950 р.) - з Чернігівщини; Тремса Галина Андріївна (у 1950 р.) - з Великих Сорочинців Полтавської області; Осоненко Лідія Гаврилівна (у 1950р.) - з Дніпропетровщини; Шкіль Леся Леонтіївна, 1933 р.н., яка потім довгий час працювала завучем школи, та інші.

З 1950 року школа стала семирічною. На 1964 рік всього в школі працювало 14 вчителів і було 144 учні. У 1972 році однією з найперших у районі в селі Нобель була побудована нова двоповерхова школа з великим спортзалом, їдальнею на 80 посадкових місць, бібліотекою. Загальна площа приміщень становила 2990 м, кількість класних кімнат - 16. 10 листопада 1972 року вона широко відкрила двері своїм вихованцям. У світлі, просторі класи школа прийняла близько 360 учнів. У 1988 році при школі був створений музей історії села.

Рис. 30: Промова лікарки Нобельського фельдшерського пункту Ходневич Станіслави Парфілівни на шкільних урочистостях.

25 липня 1971 року загинув Ходневич Петро (1949 р.н.)

рятуючи хлібне поле за офіційною версією. В той день його завданням було волочити трактором солому до скирди. То був жаркий і сухий день. Ймовірно через тертя тросів, якими була зачеплена солома чи через яку іншу причину, солома загорілась. Петро був ще зовсім юним (лише 22 роки), жив сам з матір'ю (батька не було) і злякався, що провину за пожежу покладуть на нього. Він намагався одволокти подалі від скирди палаючу солому, але вогонь перекинувся на кабінку, на трактор і так він і згорів. Заднім числом його записали у комсомольці, зробили з нього героя. Матері у центрі села збудували цегляну хату за державний кошт. На місті його смерті встановлено меморіальну стелу, біля школи встановлено бюст, а у Зарічному названо вулицю. Окрім того районі проводиться розіграш Кубка імені Петра Ходневича з волейболу.

У другій половині 70х збудували дорогу до села. Залучали найману працю. На виїзді з Дідовки ще досі можна прочитати викладене з каменю нехитре послання.

Рис. 31: Слово увіковічене в камені

Вибух на 4у реакторі ЧАЕС у квітні 1986 року спричинив радіоактивне забруднення Нобеля.

Незалежна Україна

В селі проживає 295 жителів, налічується 115 домогосподарств. До послуг жителів села Нобель - бібліотека, ФАП, відділення зв'язку, сільський клуб, магазини.

Від 2003 по 2013 роках (з перервою у кілька років) за ініціативою письменника й літературознавця Григорія Штона проводився щорічний всеукраїнський фестиваль гумору «Лауреат Нобельської премії», символом якого був тлустий сом.

Рис. 32: Нобельський фестиваль гумору 2013 року

З 2016 року село Нобель підпорядковане Локницькій сільській територіальній громаді. Указом Президента України Петра Порошенка від 11.04.2019 № 131/2019 створено "Нобельський національний природний парк".

Рис. 33: Панорама Нобеля у 2021 році[9]

Бібліографія

- [1] Валентини Тумаш "Загублена у віках історія Заріччя"
- [2] [Геологічний словник](#)
- [3] [Леонід Залізняк. Подкаст Туди-Сюди, частина 3 "Мезолітичні мисливці в епоху катастроф".](#)
- [4] Леонід Залізняк "Стародавня історія України". — К., Темпора, 2012. — 542 с., іл. ISBN 978-617-569-083-3
- [5] Студія над назвами вод слов'янських 1948.
- [6] Polesie i turysta. - Pinsk: Naklad i wydanie Kola Krajoznawczego Uczniow Gimnazjum Panstwowego w Pinskiu, 1936.
- [7] Przewodnik po IV Jarmarku Poleskim. – Pińsk : Wydawnictwo Zarządu Miejskiego, 1939.
- [8] Grażyna Ruszczyk, Anna Engelking. Fotografie z lat dwudziestych i trzydziestych. - Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1996.
- [9] [Відео "Кінець світу" каналу Хащі](#)